

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ З
АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Елізи ДЕНЬКОВИЧ

4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент

Олександр КУЦІЙ

Рецензент:

доктор психологічних наук, доцент
Галина КАТОЛИК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » _____ 2023 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ.....	6
1.1. Сутність поняття про акцентуацію характеру та її особливості.....	6
1.2. Специфіка формування акцентуації характеру у підлітковому віці.....	13
1.3. Типологічні особливості особистості.....	20
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ.....	28
2.1. Методика дослідження.....	28
2.2. Експериментальне дослідження акцентуацій характеру в осіб підліткового віку та визначення їх типологічних особливостей особистості	29
Висновки до розділу 2.....	46
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі підлітковий період є синонімом динамічного розвитку майбутнього. Але незважаючи на позитивні тенденції розвитку спостерігаються і негативні прояви. Підлітковий період відноситься до складних періодів у житті кожної людини, оскільки в цьому віці відбуваються не тільки фізичні зміни, але і зміни в психіці. Саме в цьому віці частіше всього проявляються акцентуації характеру.

Актуальність теми полягає в тому, що на сьогоднішній день людина схильні психологічному впливу, що негативно впливає на її психіку. Депресії, стреси та інші види психологічних розладів виникають на ґрунті побутового та особистого життя. Розвиток міст, прискорення темпу життя, розвиток промисловості є факторами, що одночасно і приносять людині користь, проте можуть і завдати шкоду. Постійна напруга та інформаційні перевантаження здатні викликати виникнення нервово-психічних патологій. У зв'язку з цим постає питання про охорону психологічного здоров'я підлітка. Рішення цієї проблеми пов'язано з ранньою діагностикою такого роду станів, як акцентуації характеру та сприяють розвитку патології в психіці осіб підліткового віку.

Дослідженням особливостей акцентуацій характеру особистості займалися такі науковці, як Бочаріна Н. О., Гуцуляк О. П., Кравченко А. А., Михлюк Е. Перелигіна Л. А., Афанасьєва Н.Є. тощо. Вивченням впливу акцентуацій характеру на різні сторони психіки підлітка займалися такі науковці, як Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О., Воронкевич А., Жаловська Л., Литвиненко О. О. та Кушнір К. І., Білошицька І. В. Дослідженням типологічних особливостей особистості займалися такі науковці, як Бондаревич С. М., Котляр Л. І., Шмалій А. В., Ефімовська Е.Е., Галич Л. Б., Макарова О. М., Ніколішин І. А., Петрова А.В., Євтушенко В. І., Корольчук В. М., Корольчук М. С., проте проблема типологічних особливостей

акцентуації характеру до кінця не вивчена та потребує подальших наукових розвідок.

Предмет дослідження: типологічні особливості особистості підлітків з акцентуаціями характеру.

Об'єкт дослідження: типологічні особливості особистості.

Мета дослідження: виявлення типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку з акцентуаціями характеру.

Гіпотеза дослідження: акцентуації характеру впливають на типологічні особливості особистості, призводячи до виведення на перший план інтрвертованості у багатьох підлітків, їх емоційної нестабільності та часто сформованого меланхолічного темпераменту.

Завдання дослідження:

- дослідити сутність поняття про акцентуацію характеру та її особливості;
- виявити специфіку формування акцентуації характеру у підлітковому віці;
- дати характеристику типологічних особливостей особистості;
- експериментально дослідити типологічні особливості особистості осіб підліткового віку з акцентуаціями характеру.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, порівняльний метод організації дослідження; емпіричні методи збору первинних даних (експеримент, тестування, опитування), математичний метод обробки отриманих результатів. При цьому використовувалися такі емпіричні методика як Опитувальник Спрямованість особистості Б. Баса [42], Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Смішека (ЛС) [45], Модифікований патохарактерологічний опитувальник С.І. Подмазіна [46].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уточнено та конкретизовано поняття «акцентуації характеру», «типологічні особливості особистості». Експериментально встановлено взаємозв'язок між акцентуаціями характеру в осіб підліткового віку та їх типологічними

особливостями особистості. Експериментально виявлено вплив акцентуацій характеру в осіб підліткового віку на типологічні особливості особистості. Експериментально встановлено, що акцентуації характеру впливають на типологічні особливості особистості, призводячи до виведення на перший план інтрвертованості у багатьох підлітків, їх емоційної нестабільності та часто сформованого меланхолічного темпераменту.

Практична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що виділені типологічні особливості особистості в осіб підліткового віку з акцентуаціями характеру можуть бути застосовані на практиці під час надавання психологічної допомоги підліткам з акцентуаціями характеру, а також під час навчання студентів психологічних спеціальностей.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків. Загальна кількість сторінок – 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ

1.1. Сутність поняття про акцентуацію характеру та її особливості.

Проблема діагностики прикордонних психічних розладів є однією з центральних проблеми психіатрії та психології, а також окремих її галузей: судово-медичної диспансеризації, спеціальної та клінічної психології тощо. Це питання піднімалося досить різко у зв'язку з уточненням діагностичних критеріїв крайньої норми прояви характеру. Характер і темперамент взаємопов'язані і залежать від фізіологічних характеристик особистості, на типів вищої нервової діяльності. Ця тенденція найбільш виражена по відношенню до темпераменту. Темперамент визначає лише динамічні характеристики поведінки особистості (рівень загальної розумової діяльності, швидкість реакцій, темп роботи тощо), а характер визначає свідомі вчинки людей відповідно до їх морально-етичних норми, соціальних цінностей, потреб та інтересів. Таким чином, незважаючи на біологічну природу походження темпераменту, характер і різновиди, його динаміка (включаючи різні граничні стани) є пріоритетом у прогнозуванні поведінки людини та її соціальної активності.

«Акцентуація» традиційно розуміється як крайній варіант норми прояву характеру. Термін «акцентуїтована особистість» вперше з'явився в роботі Карла Леонгарда [12; 16; 50], який визначив акцентуацію, по суті, як індивідуальною рисою, котра характеризується тенденцію до переходу в патологічний стан. Акцентуація, якщо вона гостра, то може накладати відбиток на особистість як таку і, зрештою, набувати патологічний характер, що руйнує структуру особистості. У своїх творах, автор насамперед наголошує на характерологічних компонентах, використовує термін «акцентуїтована особистість».

Акцентований характер відрізняється від нормального лише ступенем вираження певних ознак, тобто, певні риси особистості можуть мати таку

особливу тяжкість або «загостреність», яка стає патологічною. Сильно виражені риси вказують на психопатію. Акценти можуть поєднуватися між собою за принципом комплементарності, згладжування уразливих зон або зміцнення один одного. Варто зазначити, що акцентуація характеру хоч і крайня, але все ж різновид психічної норми, чого не можна сказати про психопатію.

Проводячи умовну «лінію» між акцентуацією особистості та особистісним розладом, слід звернути увагу на деякі відмінності між зазначеними явищами психічної властивості [10; 20; 38]: по-перше, у плані впливу на певну сферу життя, акцентуація проявляється у специфічних стресових та кризових ситуаціях, що торкається одної сфери життя, тоді як розлад особистості торкається всіх сфер життя людини; по-друге, стосовно фактору тимчасового порядку, акцентуації характеру найчастіше виявляються в підлітковому і зрідка в зрілому віці, а розвиток серйозних психічних розладів, як правило, може виявлятися у наступному та більш дорослому житті людини; по-третє, стосовно питання соціальної адаптації, при особистісному розладі проявляється ефект соціальної дезадаптації, тобто частковою або повною втратою індивідом здатності адаптуватися до умов соціального середовища, тоді як акцентуація, на відміну від розладу особистості, не заважає людині адаптуватися в соціумі і бути його повноправним членом, а якщо «вибиває» її зі звичайного способу життя, то на короткий період часу. Необхідно відзначити наступне: акцентуації характеру можуть бути поштовхом до формування психопатії лише тому випадку, коли вплив травмуючих чинників вплив занадто сильний та тривалий. Більше того, зазначений негативний вплив може спровокувати різкі емоційні реакції особистості та її нервозність.

За характером поєднань розрізняють два типи: проміжні і амальгамічні акцентуації. Проміжні акцентуації типи викликані ендогенними факторами (генетична схильність тощо); утворюються амальгамічні акцентуації внаслідок закладення на ендогенне ядро одного типу ознак іншого типу, через неправильне виховання тощо [9; 30; 43]. Личком А. Є. було розроблено

класифікацію акцентуацій, що ґрунтувалася на класифікації психопатій та включала такі типи: гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, психастенічний, шизоїдний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий, конформний. К. Леонардом було виділено дванадцять типів акцентуації. За своїм походженням вони мають різну локалізацію. До темпераменту, як природного утворення, Леонардом були віднесені типи: гіпертимний, дистимний, афективно-лабільний, афективно-екзальтований, тривожний, емотивний. До характеру, як соціально зумовленого утворення, він відніс типи: демонстративний педантичний, застрягаючий збудливий. До особистісного рівню були віднесені типи: екстравертований, інтровертований, амбіверт.

Основні зовнішні ознаки особистості гіпертимного типу. Особливостями спілкування та поведінки є знаходження в надзвичайно піднесеному настрої; має веселу вдачу; вона любить говорити і демонструвати енергію; незалежність та тяжіє до лідерства, схильний до ігнорування покарання; може втрачати межу дозволеного та рідко критикує себе [11; 21]. Позитивними рисами характеру є комунікабельність, енергійність, оптимізм, ініціативність, ерудованість, легке ставлення до життєвих проблем. Негативними рисами характеру є: імпульсивність, поспішність у поведінці та висловлюваннях, лінь, недбалість, схильність до аморальних вчинків, легковажного ставлення до своїх обов'язків, дратівливості у колі близьких людей. Носить універсальний, зручний одяг, який не сковує рухів. Міміка обличчя в даного типу є вираженою, живою, веселою, енергійною. Жестикуляція є чіткої, енергійною, швидкою. Мова є захопленою мовою; може втратити під час розмови її суть, але потім раптово повернутися до теми.

Основні зовнішні ознаки особистості тривожного типу. Позитивними рисами характеру є чуйність, емоційність, турботливість, надійність, привітність, самокритичність, почуття обов'язку. Негативними рисами характеру є нездатність дати відсіч, розгубленість в нових обставинах, безініціативність, несаможиттєвість, мовчазна згода на несправедливість,

боязкість, підозрілість. Носить м'який і закритий одяг; віддає перевагу темним і сірим тканинам, однотонним або з візерунком котрий має дрібну геометричність [5; 14]. Міміка обличчя є слабкою, невизначеною. Жести є самозаспокійливими, тривожними; такі люди займають скуті пози, ніби в очікуванні «зриву» зі свого місця та втечі. Мова є тихою, невпевненою; такі люди бояться сказати щось не те.

Основні зовнішні ознаки особистості дистимного типу. Цей тип знаходиться в депресивному настрої; часто сумує; демонструє замкнутість; демонструє лаконічність і відсутність тяги до галасливих компаній; не зближується з людьми; це свідчить про песимізм; рідко вступає в конфлікти, часто займає в них пасивну позицію; він цінує тих, хто дружить з ним і схильний йому коритися. Позитивними рисами характеру є серйозність, прямість, сумлінність, відповідальність, пунктуальність, справедливість. Негативними рисами характеру є пасивність, песимізм, сум, повільність мислення, «відрив від колективу», інертність, замкнутість, нездатність радіти з іншими людьми. Носить одяг темних кольорів. Міміка є сумною та тихою. Жести є плавними, повільними. Мовлення стисле.

Основні зовнішні ознаки особистості педантичного типу. Цей тип демонструє педантичність; демонструє завищені формальні вимоги; у конфліктах зазвичай бере участь як сторона пасивного спостереження. Позитивними рисами характеру є сумлінність, пунктуальність, серйозність, надійність у справах і в почуттях, обов'язковість, порядність [14; 19]. Негативними рисами характеру є формалізм, «прискіпливість», схильність перекладати прийняття важливих рішень на інших, вербалізм, непотрібна прискіплива перевірка себе та інших, нерішучість у невизначених ситуаціях. Носить охайний та чистий одяг. Дотримується дрес-коду. Міміка обличчя є помірною. Мовлення є граматично правильним, зрозумілим.

Основні зовнішні ознаки особистості збудливого типу. Цей тип проявляє підвищену дратівливість, нестриманість і агресивність; це демонструє похмурість і «прискіпливість»; він може бути деспотичним і жорстоким; іноді виявляє лестощі і поступливість; схильний виявляти

грубість; він використовує ненормативну лексику; він може бути тихим; активно і часто вступає в конфлікти; виявляє схильність до сварок з людьми; він демонструє сварливий характер у спілкуванні з людьми. Позитивними рисами характеру є енергійність, працездатність, ініціативність, пунктуальність, ощадливість, економність, сумлінність, любов для дітей і тварин. Негативними рисами характеру є дратівливість, запальний характер, злість, жорстокість, нетерпимість до протиріч і незалежність від оточуючих, здатність «розводити руками», нестримність у своїх пристрастях. Віддає перевагу спортивному стилю одягу. Міміка виглядає прямо і агресивно та дріб'язковою і скутою. Мова є повільною та жорсткою.

Основні зовнішні ознаки особистості емотивного типу. Цей тип проявляє надмірну чутливість і вразливість; йому важко пережити найменші неприємності; він надмірно чутливий до зауважень і невдач [29, с. 36]; віддає перевагу вузькому колу друзів і родичів, які розуміють його з першого погляду. Позитивними рисами характеру є альтруїзм, милосердя, співчуття, працьовитість, доброта, емоційність, почуття обов'язку, доброта, тактовність, уміння радіти успіхам інших людей. Негативними рисами характеру є надзвичайна чутливість і вразливість, плаксивість; здатність провокувати напади з боку погано вихованих або дратівливих людей. Віддає перевагу м'якому, приємному на дотик одягу, який приховує рухи або просто зручний. Міміка обличчя є слабкою та невизначеною. Жести є плавними, без незграбності; може погладити руки під час розмови. Характеризується тихою мовою; не дратує співрозмовників; рідко бреше.

Основні зовнішні ознаки особистості застрягаючого типу. Дани тип ніби «застряг» у своїх думках і почуттях; цей тип проявляє педантичність [33, с. 166]; не може забути образи; часто «зводить рахунки» з людьми; це свідчить про незговірливість вдома і на роботі; схильний до тривалих клопотів; у конфліктах частіше на активній стороні; він має чітко визначене коло друзів і ворогів; виявляє прагнення до влади; любить вчити інших, як жити. Позитивними рисами характеру є вимогливість, перфекціонізм, принциповість, негнучкість, самообмеження, економність, самопожертва,

справедливість, стійкі тверді погляди. Негативними рисами характеру є підозрілість, мстивість, зарозумілість, завищена вимогливість до інших, образливість, виражене честолюбство, ревності. Віддає перевагу практичному і зручному одягу; на роботі носить класичний одяг; в житті віддає перевагу casual стилю. Міміка обличчя виглядає прямо, правдивою, емоційні спалахи є рідкісними і незначними. Жести є точними, вивіреними.

Основні зовнішні ознаки особистості демонстративного типу. Цей тип демонструє бажання бути в центрі уваги; він досягає своїх цілей за будь-яку ціну: сльози, непритомність, скандали, хвороби, хвастоці, наряди, незвичайний інтерес, брехня; легко забуває свої неправомірні вчинки; він демонструє гнучку пристосованість до людей. Позитивними рисами характеру є ввічливість, наполегливість, цілеспрямованість, акторський талант, здатність надихати інших, оригінальність, емоційність, невимушеність, яскравість вираження почуттів [27; 38]. Негативними рисами характеру є егоїзм, неприборкана поведінка, брехливість, хвалькуватість, ухилення від роботи, схильність «хворіти» в найкритичніші і важкі моменти, схильність до інтриги, самовпевненість і високі амбіції. Провокує конфлікти, де активно захищає себе. Віддає перевагу «ефектному», або яскравому, чи з екстравагантними деталями одягу, доповненими великою кількістю біжутерії, аксесуарів та яскравого макіяжу для жінок. Чоловіків можна побачити за надмірною присутністю деталей зовнішності, які кидаються в очі [10; 21] (шийна хустинка, велика кількість кілець тощо). Всі емоції на обличчі домінують у вигляді перебільшення (широкі усмішки, сміх з відкритим ротом, печаль зі сльозами, вселенська скорбота). В даного типу домінують широкі, артистичні жести та акцентовані пози. Мова є емоційної і виразною, з драматичними паузами.

Основні зовнішні ознаки особистості афективно-лабільного типу. Комунікбельність цього типу змінюється циклічно (підвищена в період піднесеного настрою, знижена під час депресії). Під час підйому настрою вони проявляють себе як люди з гіпертимною акцентуацією, при спаді – з дистимною. Під час спаду вони гостро сприймають неприємності. Позитивні

риси характеру. Нестандартний підхід до світу, поєднання серйозності і романтичності. Негативними рисами характеру є заглибленість у свій внутрішній світ, суб'єктивність оцінок.

Основні зовнішні ознаки особистості афективно-екзальтованого типу. Цей тип часто перебуває в непостійному настрої; чітко виражає емоції; він характеризується схильністю до відволікання на зовнішні події; це свідчить про багатослівність; часто закохується. Позитивними рисами характеру є альтруїзм, милосердя, художній смак, художній талант, яскравість почуттів, прихильність до друзів, емоційність, виразність оцінок і вчинків. Негативними рисами характеру є надмірна вразливість, пафос, панікізм, нестриманість почуттів, гнів або плаксивість, егоїзм. Віддає перевагу яскравому та екстравагантному одягу. Міміка обличчя є яскравою та бурхлива. Жестикуляція є виразною, щирою. Мовлення є емоційним, експресивним.

У прояві акцентуацій характеру виділяють два ступені вираження: явну і приховану акцентуацію характеру (рис. 1.1.). Де, явна акцентуація характеризується наявністю яскраво виражених рис характеру певного типу характеру. Тоді як прихована акцентуація характеризується тим, що за нормальних умов, риси певного типу характеру виражені слабо або взагалі не виражені [13; 35; 26]. Однак за певних обставин (ознаки цього типу проявляються надзвичайно яскраво. Механізм активації акцентуєваних ознак тотожна явній акцентуації.

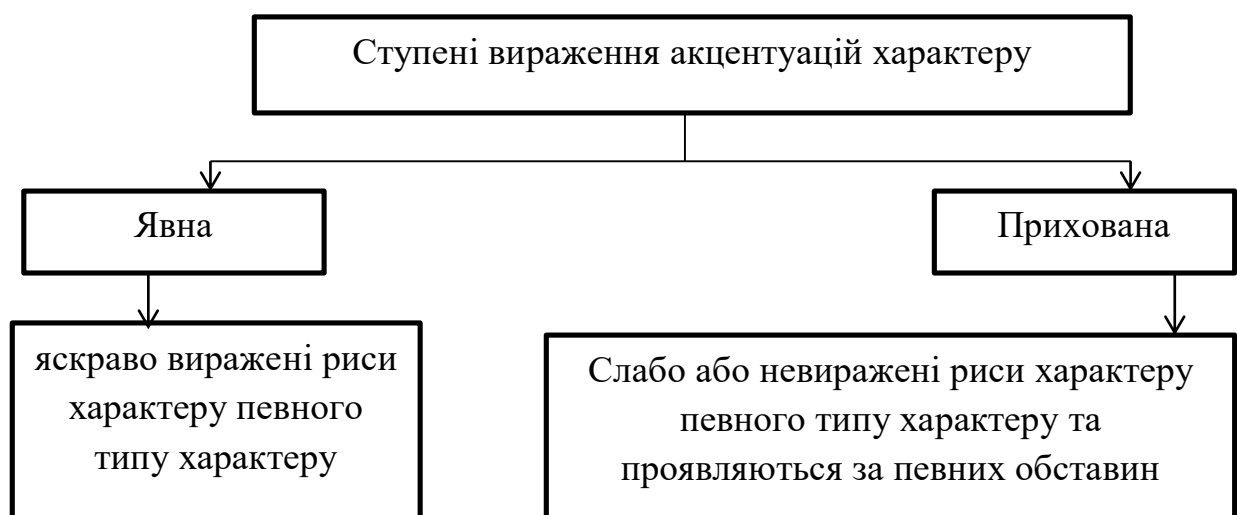

Рисунок 1.1. Ступені вираження акцентуацій характеру.

Варто відмітити, що зокрема, прийнятий поділ акцентуацій характеру з точки зору ступеня вираження до явного і прихованого є відносно довільним з ряду причини:

1. По-перше, досі немає інструменту профілю для діагностики схильності людини до явної/ прихованої акцентуації. У деяких тестах намагалися зафіксувати максимальний час значення за шкалами («необроблені» бали) до явної акцентуації, але математичний чи якийсь інший критерій прихованої акцентуації ніколи не був визначений.
2. По-друге, розуміння інтенсивності акцентуацій в полярному модусі (прихованих або явних), на наш погляд, є спрощеним.
3. По-третє, ступінь інтенсивності і характер спрямованості поведінкових реакцій з явними і прихованими акцентуаціями має свій індивідуальний спектр психофізіологічних реакцій зі значною варіабельністю прояву.
4. По-четверте, дуже складно діагностувати тип поєднання характеру акцентуації. Можливість діагностики проміжного або амальгамного типу поєднання акцентуації характеру, тому на цьому етапі психодіагностики розвитку, обмежуються спостереженням і збором анамнезу.

Таким чином, акцентуації характеру є межею норми прояву характеру. Вирізняють різні підходи до класифікацій акцентуацій характеру. Виділяють два ступені вираження: явну і приховану акцентуацію характеру.

1.2. Специфіка формування акцентуації характеру у підлітковому віці.

Підлітковий вік відноситься до одних із важких етапів формування особистості та характеризується інтенсивними перетвореннями у всій психічній сфері: інтенсивним розвитком вольових рис, активним

формуванням самосвідомості та самооцінки, побудови ієрархії ціннісних орієнтацій та розвиток власного світогляду. У цей період відбувається розвиток і формування здібностей, інтересів і нахилів. Підлітки формують свою життєву філософію та систему цінностей, тому цей вік дуже значущий для ідентичності особистості.

Окреслюючи зміни, що властиві психічному становленню підлітка, більшість дослідників (Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О.[6]; Литвиненко О. О. та Кушнір К. І., Білошицька І. В. [18]) підкреслюють наявність нерівномірності, спазматичного розвитку ряду цих властивостей, і певної дисгармонії, характерної навіть для підліткового періоду, котрий нормально проходить. Крім того, в підлітковому віці спостерігається схильність до поведінкових реакцій, які зазвичай характерні для молодшого віку, часто спостерігається: реакція неприйняття, протидії, протест, реакції наслідування і гіперкомпенсації. Ці реакції можуть бути представлені у поведінкових варіантах, як нормальні для даного вікового періоду, так і патологічні, що призводить до соціальної дезадаптації [24; 27] і часто потребують медико-психологічної корекції.

Початок періоду статевого дозрівання, ендокринно-вегетативні та генетичні взаємини впливають на розвиток особистості в її нових умовах і призводять до маніфестації та розкриття рис певного ендогенно-обумовленого типу акцентуації характеру. Початок статевого розвитку або статевий криз є внутрішнім ґрунтом, що сприяє розкриттю типів акцентуацій характеру. Внаслідок ендогенних механізмів та дії психогенного мікросоціального середовища у підлітків можуть формуватися різні види акцентуацій характеру та змішані форми, що здійснюють негативний вплив на їх емоційний фон, призводять до виникнення бар'єрів у спілкуванні, деструктивної поведінки, ворожості, агресивності та є менш ефективними у спілкуванні.

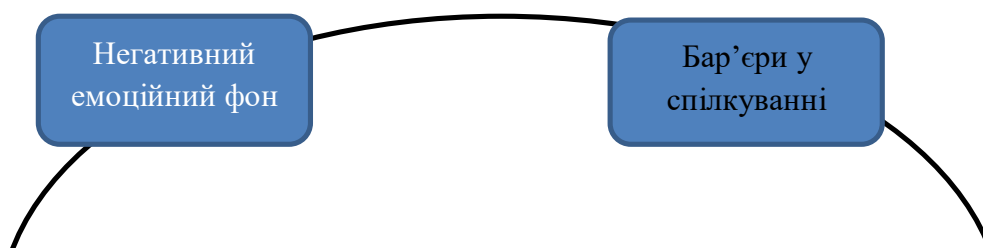

Рисунок 1.2. Вплив акцентуацій характеру на осіб підліткового віку.

На розвиток акцентуації характеру в підлітка багато чинників та поєднання їх деструктивної дії. Дослідниками (Мелен К.[44]; Орос В. М.[23]; Сердюк Н. М., Руденко В. С.[32]) вивчені біологічні та соціальні фактори ризику виникнення акцентуації характеру в підлітків. При цьому увага дослідників зверталася на наявність у батьків дітей з акцентуаціями характеру психічних хвороб, патології та психосоматичних захворювань (ішемічної хвороби серця, артеріальної гіпертонії, виразкової хвороби шлунку та дванадцятипалої кишки, бронхіальної астми тощо). Висока частота патологій у батьків дітей з акцентуаціями характеру є показником внутрішньо-сімейної невротизації.

На формування акцентуації характеру пливають різного роду чинники, котрі провокують їх розвиток та динаміку. Серед чинників, котрі впливають на формування акцентуацій характеру переважно виділяють три групи, а саме генетичні, соціальні та психологічні (рис. 1.3.):

Рисунок 1.3. Чинники, котрі впливають на формування акцентуацій характеру

Дослідниками (Якимаха Н. М, Видолоб Н. О[40];Нижник А. А. [22]) виокремлено спадкові, психологічні та соціальні фактори, котрі впливають на розвиток акцентуацій характеру в підлітків. До найважливіших факторів відносять:

1. Умови виховання. Розвиток певної акцентуації характеру у підлітка часто спричинено безконтрольністю або домінуючою над-опікою дорослих, жорсткими стосунками, надмірністю вимог та очікувань відносно підлітка, страхом утрати його, дефіцитом любові та спілкування з дитиною тощо.
2. Перешкоди в діяльності. Певні властивості акцентуацій характеру у підлітків «оголяються», під час нагальної потреби щодо подолання перешкод в діяльності, котра спрямована на задоволення потреб, що є особисто значущими для підлітка.
3. Когнітивна криза. Розширення сфери діяльності і взаємодії підлітка з оточуючими є значним випередженням психологічної компетентності, що провокує виникнення бар'єрів у діяльності та спілкуванні та психологічних зривів.
4. Дисгармонійність Я-образу. Наявність неадекватних та суперечливих уявлень про себе, а також неадекватної самооцінки та рівня домагань, комплексу неповноцінності.
5. Несформованість спонукальної сфери. Відсутні стійкі інтереси та цілі, несформовані соціально-цінні потреби та норми, актуальні потреби адекватно не задовольняються,
6. Спадкові ознаки. Розвиток акцентуацій залежить від типу нервової системи, захворювань нервової системи, фізичних вад, спадкових та хронічних хвороб.

До найсильніших трансформуючих факторів формування акцентуації характеру в підлітків такі дослідники, як Белякова С. М., Бочаріна Н. О., Стеценко А. І. відносять соціально-психологічний вплив тривалої дії [4, с. 523]:

1. Порушення виховного процесу осіб підліткового віку в родині (наявність гіпопротекції, гіпопротекції – потураючої гіпопротекції; домінуючої протекції (гіперопіки); потураючої гіперпротекції; емоційного насилля та приниження а також жорсткі взаємини, покарання; підвищена моральна відповідальність; тощо).
2. Шкільна дезадаптація:
3. Підліткова криза.
4. Психічна травма.

Збалансований характер в осіб підліткового віку є рідкісним явищем. Більшість підлітків здебільшого демонструють більш інтенсивно розвинуті певні риси характеру (акцентуйовані), при цьому можна спостерігати вибіркочу вразливість в певних ситуаціях і неймовірну врівноваженість в інших. Акцентуації в вираженому вигляді формуються зазвичай до підліткового віку [17, с. 262]. Кожний тип акцентуації характеру в осіб підліткового віку характеризується певними відмінностями девіантної поведінки.

При цьому дослідники Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О.[6] зауважують, що хоч акцентуації і розвиваються в період становлення характеру та загострюються, як зауважує Воронкевич А. [7], проте в період дорослішання відбувається процес їх згладжування. А вираження особливостей характеру при акцентуації можуть бути не постійними, а проявлятися в певних ситуаціях та обставинах і можуть не проявлятися при звичайних умовах. За допомогою типу акцентуації можна визначити слабкі місця в характері підлітка та встановити фактори, котрі можуть викликати психогенні реакції, та призводять до дезадаптації, що дозволяє окреслити шляхи для здійснення психопрофілактики

Згідно досліджень науковців (Орос В. М.[23]; Лич О.М., Кузнєцова А.В. [19]) акцентуації характеру впливають формування девіантної поведінки підлітків, оскільки в переважній більшості підлітків дослідниками було виявлено той чи інший тип акцентуації. Серед підлітків з девіантною поведінкою можна зустріти різні типи акцентуації характеру, але найбільш часто спостерігаються гіпертимні, демонстративні і збудливі. При цьому, у конфліктних ситуаціях, акцентуєвані особи з більшою ймовірністю використовують неконструктивні стратегії, і можуть більшою мірою виявляти агресивність у міжособистісній комунікації.

Будучи варіантом норми, більшість акцентуацій характеру за певних умов можуть стати причиною аномальної траєкторії психічного та психологічного розвитку підлітків. Підлітки з гіпертимною та істероїдною акцентуаціями характеру схильні до домінування, авторитарності у відносинах з оточуючими. Разом з тим, їм властиві дружелюбність, прагнення сприяти досягненню цілей групи, емоційна лабільність. Епілептоїдні підлітки також виявляють прагнення до домінантної позиції, що супроводжується спалахами ворожості та агресії, причому можлива не тільки вербальна, а й невербальна агресія, аж до асоціальної та руйнівної поведінки. Вони вимогливі до оточуючих, прямолінійні, іронічні та глузливі.

Підлітки з акцентуацією нестійкого типу схильні до ворожості та агресивності по відношенню до інших [22; 37]. Дослідники Михайлишин У.Б., Ільїна В.М. [20] встановили, що підліткам з акцентуацією нестійкого типу властиво у всьому звинувачувати оточуючих, насмішкувати, дратівливі. Конформна акцентуація характеру корелює з проявами підпорядкування та дружелюбністю у відносинах з оточуючими. Вони поступливі, схильні до самозвинувачень, прагнуть знайти опору в сильнішій людині та групі, до якої належать. Орієнтовані на соціальне прийняття та схвалення, намагаються заслужити схвалення будь-яким шляхом, найчастіше без урахування ситуації, прагнуть задовольнити вимоги оточуючих, навіть на шкоду собі. Дослідники Лич О.М., Кузнєцова А.В. [19] виявили, що підлітки лабільного, сенситивного та циклоїдного типів схильні виявляти у відносинах з людьми

дружелюбність, орієнтовані на співпрацю, компроміс, згоду у вчинках з думкою оточуючих. Прагнуть заслужити визнання, бути прийнятими групою, допомагаючи іншим і дотримуючись прийнятих правил і норм поведінки.

Акцентуації характеру здійснюють негативний вплив на емоційний фон підлітків, що призводить до виникнення бар'єрів у спілкуванні. Мелен К. [44] встановив, що у епілептоїдних підлітків домінують негативні емоції та є складнощі в управлінні ними. Підлітки з нестійким типом не бажають емоційно зближуватися з людьми, неадекватно виявляють емоції та відчувають переважно негативні емоції [41, с. 50]. У підлітків із психостенічною акцентуацією найбільш виражені такі бар'єри спілкування як небажання емоційно зближуватися з людьми та негнучкість, невиразність емоцій. Підлітки з шизоїдною акцентуацією відчувають труднощі у спілкуванні і пов'язані такими бар'єрами як неадекватний прояв емоцій, негнучкість, нерозвиненість емоцій.

Підлітки з акцентуаціями характеру менш ефективні у спілкуванні, ніж підлітки, котрі не мають явних акцентуацій, що виявляється у прояві емоційних бар'єрів – неадекватному прояві емоцій, емоційній ригідності, домінуванні негативних емоцій. Підбуцька Н. В. [25] встановила, що найменшою мірою зазначені бар'єри властиві підліткам без виражених акцентуацій, а також тим, у яких проявляється сенситивна, гіпертимна та конформна акцентуації характеру. Труднощі у спілкуванні, зумовлені емоційними перешкодами, більшою мірою властиві підліткам з епілептоїдною, нестійкою, шизоїдною та психостенічною акцентуаціями характеру. Це зумовлено домінуванням негативних емоцій, утрудненнями у керуванні ними, негнучкістю, невиразністю емоцій. Найефективніші у спілкуванні підлітки з сенситивним типом акцентуацій і які не мають виражених акцентуацій характеру.

Акцентуації характеру визначають тип ставлення підлітка до людей: представники гіпертимної та істероїдної акцентуацій схильні до домінування, авторитарності та, одночасно, прагнуть до взаємодії з оточуючими; підлітки з істероїдною, епілептоїдною акцентуаціями більшою мірою орієнтовані на

домінантну позицію, а з конформною та астено-невротичною – на підлеглу; підлітки лабільного, сенситивного та циклоїдного типів доброзичливі, а епілептоїдні та нестійкі – нерідко агресивні та ворожі.

Таким чином акцентуації характеру розвиваються в підлітковий період та проявляються в певних ситуаціях. Акцентуації характеру впливають на виникнення деструктивної поведінки, негативного емоційного фону, виникнення бар'єрів спілкуванні тощо. З періодом дорослішання акцентуації характеру згладжуються.

1.3. Типологічні особливості особистості.

Особливості психіки особистості відносяться до каузальних факторів, що здійснюють вплив на формування таких утворень, як звички, установки, уміння тощо. Вони не відносяться до узагальнених описів поведінки, а скоріш виступають як диспозиції, присутність яких визначається на основі стійких закономірностей мислення, переживань та дій і котрі дозволяють здійснити прогнозування та інтерпретацію поведінки. Риси виступають непрямыми причинами поведінки. Науковці (Бедан В. Б.[1]; Галич Л. Б., Макарова О. М., Ніколішин І. А., Петрова А.В. [8])переважно вважають, що риси мають казуальну первинність, при цьому вони здійснюють формування та структурування (а також передбачення) поведінки безпосередньо чи опосередковано, а також характеризуються фундаментальністю, тобто їх основа є біологічною, і при цьому вони є стабільними відносно часу. Пріснякова Л. М., Разгон О. [28] вважають, що існує чітка межа між видами поведінки, тому, під типологічною особливістю можна розуміти високу вірогідність демонстрації людиною певного типу поведінки відповідно до ситуації.

Зауважимо, що згідно причинно-наслідкового зв'язку особистісні риси особистості відносять до причинних, а поведінка до наслідку. Типологічні особливості особистості не здійснюють характеристику світогляду,

переконань, поглядів та її інтересів. При цьому, вони не відносяться до показників її цінності як особистості.

Типологічні особливості особистості вперше було досліджено Б. М. Тепловим. Дослідник встановив, що дані особливості особистості не мають жодного відношення до визначення форм поведінки, проте беруть участь в утворенні фундаменту, на якому відбувається формування форм поведінки [39, с. 380]. Згідно школи Теплова-Небиліцина (конструктивного підход), полюси певної особливості особистості виступають синтезом позитивних та негативних сторін.

Отже, типологічні особливості особистості є психічними властивостями, котрі постають як найбільш стійкі, а їх поява є постійним та малозмінним, здійснюють забезпечення певного рівня поведінки та діяльності, типових для конкретної особистості.

Кожна типологічна особливість може характеризуватися як позитивними, так і негативними проявами (напр.: низький рівень працездатності та паралельно висока чутливість визначається слабкістю нервових процесів). При цьому кожна особливість нервової системи чи їх консолідація не виступають як цілком адаптивні та дезадаптивні та набувають позитивне чи негативне значення в залежності від вимог навколишнього середовища, тобто типологічні особливості особистості виступають як рівноцінні з погляду їх соціального значення: жодні властивості нервової системи не можуть перешкоджати успіхам у певній діяльності чи її зумовлювати. Тобто відбувається компенсування природної недостатності у межах однієї функції іншою, яка є не менш важливою. При цьому, згідно підходу Б. М. Теплова, різні типи вищої нервової діяльності не є різними ступенями досконалості нервової діяльності, а різними способами врівноважування організму із середовищем. Тому особистості, котрі мають різні типологічні особливості здатні до досягнення рівнозначного успіху в певній діяльності.

Розглядаючи типологічні особливості особистості доцільно зауважити, що особистість характеризується цілісністю та унікальністю, що передбачає

визначення її структури. На сьогодні розроблено різні типології та теорії особистісних рис. Серед найпоширеніших у вітчизняній психологічній науці є структура особистості (типологічні особливості особистості) (рис. 1.4.) котра включає:

1. темперамент;
2. характер;
3. здібності.

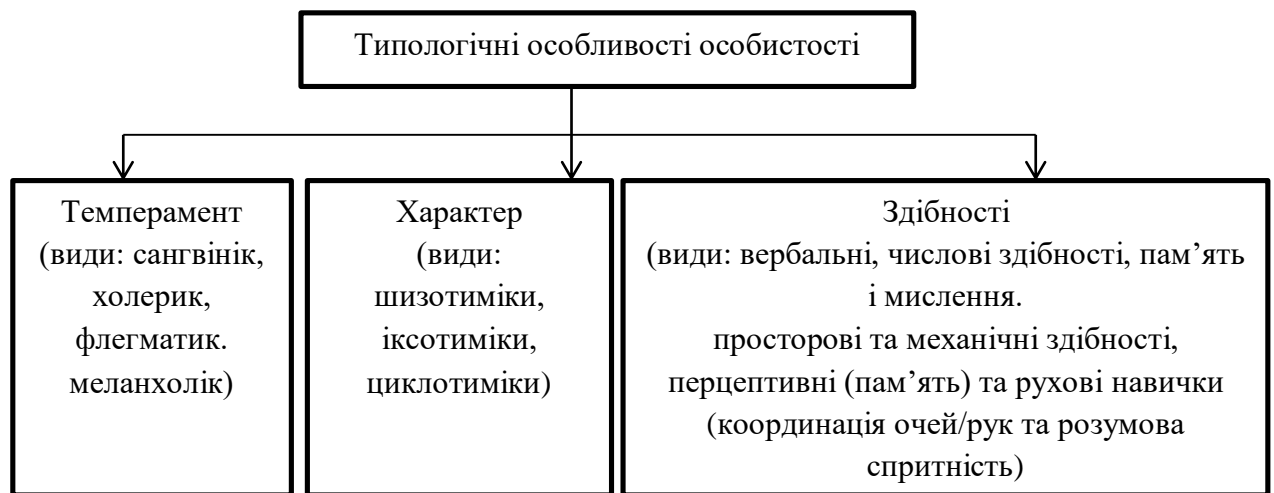

Рисунок 1.4. Типологічні особливості особистості.

Серед індивідуальних особливостей особистості, що яскраво характеризують поведіння людини, особливе місце належить темпераменту. Темперамент можна визначити як природні особливості поведінки, типові для даної людини що виявляються в динаміці, тонусі й урівноваженості реакцій на життєві впливи, заснованих на сприйнятті (тобто пов'язаних з процедурною пам'яттю та навчанням), які регулюються частинами лімбічної системи [2; 15].

Стародавні індійські тексти класифікують темперамент на три вроджені схильності (відомі як самскара), тобто темперамент сатвік, раджасик і тамасик. Тамасики описуються як низькоактивні та мало комунікабельні, з відсутністю турботи про інших і з жорстоким характером з потребою в негайному задоволенні, і мають постійні негативні настрої страху

та депресії. Раджасики відрізняються високою активністю, наполегливістю, чутливі і непостійні в своїй емоційності. «Ідеальним» темпераментом є сатвік, який характеризується активністю, емоційністю та соціальністю, які пом'якшуються когнітивним та емоційним контролем.

На міжнародному рівні прийнятною є класифікація темпераменту, котра базується на вченні про темпераменти лікаря Гіппократа та Галена (V в. до н.е.). Гіппократом було описано типи темпераменту проте науково необґрунтовано, що в подальшому здійснив І. П. Павлов. Отже виділяють чотири типи темпераменту у відповідності до типів вищої нервової діяльності: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік (табл. 1.1.). При цьому темпераменти набувають найбільшого прояву в дитинстві, приблизно між 6 і 14 роками.

Таблиця 1.1.

Типи темпераменту у відповідності до типів вищої нервової діяльності

[3]

Особливості зовнішнього поведіння	Особливості нервових процесів			Тип ВНД	Вид темпераменту
	по силі	по рухливості	по урівноваженості		
надмірно активний	сильні	рухливі	неврівноважені	невтримний	холерик
активний	сильні	рухливі	урівноважені	сильний	сангвінік
млявість	сильні	малорухомі	урівноважені	інертний	флегматик
скутість	сильні	рухливі	неврівноважені	слабкий	меланхолік

Сангвінічний темперамент Люди з сангвінічним темпераментом, як правило, жваві, товариські, безтурботні, балакучі та прагнуть до задоволень. Вони можуть бути сердечними та оптимістичними. Вони можуть легко заводити нових друзів, проявляють фантазію та творчість і часто мають багато ідей. Сангвініки можуть мати проблеми з виконанням завдань до кінця, а також із запізненнями

Люди з холеричним темпераментом схильні до богоцентризму та екстравертності. Вони можуть бути збудливими, імпульсивними та

неспокійними, з запасами агресії, енергії, і намагаються прищепити це іншим. Вони, як правило, орієнтовані на завдання та зосереджені на тому, щоб виконувати роботу ефективно; їхнім девізом зазвичай є «зроби це зараз». Вони можуть бути амбітними, вольовими і любити керувати. Вони вміють проявляти лідерство, добре планують і часто практичні та орієнтовані на рішення.

Люди з меланхолічним темпераментом можуть здаватися серйозними, інтровертними, обережними або навіть підозрілими. Вони можуть бути стурбовані трагедією та жорстокістю у світі та схильні до депресії та примхливості. Вони можуть бути зосередженими та сумлінними. Вони часто вважають за краще робити щось самостійно, щоб відповідати власним стандартам і тому, що вони за своєю суттю не є товариськими.

Люди з флегматичним темпераментом можуть бути замкнутими, вдумливими, розважливими, спокійними, терплячими, турботливими та толерантними. Вони, як правило, мають насичене внутрішнє життя, шукають тихої, спокійної атмосфери та задоволені собою. Вони, як правило, стійкі, послідовні у своїх звичках а, отже, стійкі та вірні друзі.

Варто зазначити, що дослідниками (Coulacoglou C, Saklofske D.[49], Conrad Nock [48],Терещенко Л. А. [36]) було виявлено, що темперамент впливає на розвиток психопатології. Темперамент впливає на розвиток психопатології двома способами: або у формі психонейрофізіологічної вразливості, напр. низький сенсорний поріг, висока інтенсивність емоційної реакції, короткий проміжок уваги тощо або як детермінант взаємодії батьків і дітей. Діти з поведінково-загальмованим темпераментом, діти, які вразливі до надмірного збудження та мають тенденцію відсторонюватися у відповідь на нову стимуляцію, знаходяться в групі ризику розвитку тривожних розладів.

Поняття характер є одним із найстаріших серед тих, якими досі користуються психологи. Причина його популярності в тому, що характер постає як самостійна та самодостатня характеристика, базове поняття, від якого можна будувати певну частину знання про психологію людини,

систему психології. Характер – це своєрідність складу психічної діяльності, що виявляється в особливостях соціального поведіння особистості й у першу чергу у відносинах до людей, до самого себе [14, с. 235].

Одну з перших психологічних типологій, заснованих на уявленні існування інваріантів соціальної поведінки, зустрічаємо у Платона. Завдяки платонівській школі ми маємо ясні характеристики соціально-політичних типів людей. Типологічна традиція Платона переломилася в аристотелізмі і дала імпульс теорії характеру Теофраста, який є автором терміна «характер». Будучи учнем Аристотеля, він у цю назву типологічних одиниць вклав аристотелівський підхід: за Аристотелем душа – форма живого тіла, але характер – теж форма, тільки форма самої душі, – образно кажучи, її індивідуальний рельєф, або прояв цього рельєфу. Те, що характер – це саме форма, а не просто своєрідність індивідуальності, знаходить відображення і в сучасних уявленнях про характер як свого роду вигляд, «рельєф» особистості. Так, Г. Олпорт вважав, що характер – це особистість, але не як така, а спроектована у певну площину для її оцінки, тобто характер – це оцінена особистість.

У структурі характеру виокремлюють зміст та форму. Зміст характеру особистості визначають суспільні умови життя та виховання. Вчинки людини завжди чимось мотивуються, на щось або на когось спрямовуються. Але за формою наміри, прагнення реалізуються по-різному. Це залежить і від обставин, ситуацій, в яких перебуває людина, і від властивостей її характеру, особливо від темпераменту. У структурі характеру виокремлюють такі його компоненти: спрямованість, переконання, розумові риси, емоції, волю, темперамент, повноту, цілісність, визначеність силу [26, с. 322].

Найвідомішою теорією характеру є теорія, розроблена німецьким психологом Е. Кречмером. Відповідно до даної теорії характер залежить від статури. Е. Кречмером описано три типи статури та три типи характеру, котрі відповідають ним:

1. Астеніки. Люди котрі мають подовжене обличчя, довгі руки та ноги, плоску грудну клітку та слабку мускулатуру. Відповідний тип

характеру – шизотиміки – люди характеризуються замкнутістю, серйозністю, впертістю, важкістю пристосування до нових умов.

2. Атлетики. Люди котрі мають високий зріст, широкі плечі, могутню грудну клітку, міцний скелет та розвинену мускулатуру. Відповідний тип характеру – іксотиміки – люди характеризуються спокійним характером, невразливістю, практичністю, владністю, стриманістю в жестах та міміці, важким пристосуванням до змін.
3. Пікніки. Люди котрі мають середній зріст, повну фігуру або схильність до ожиріння, коротку шию, велику голову та широке обличчя з дрібними рисами. Відповідний тип характеру – циклотиміки – люди характеризуються товариськістю, контактністю, емоційністю, легко пристосовуються до нових умов.

Люди володіють цілим спектром здібностей – широкий спектр відповідних якостей поєднуються багатьма різними способами для вирішення проблем, завдань та здійснення певної діяльності. Здібності є сукупністю психічних особливостей людини, які дають можливість їй до успішного опанування декількох видів діяльності та займатися ними, а також до постійного вдосконалення них [31, с. 92]. Фізіологічною стороною здібностей є анатомо-фізіологічні особливості організму і нервової системи людини, це – задатки (уроджені особливості). Виявлення, функціонування та розвиток здібностей можливо лише в діяльності. Здібності були проаналізовані Бертом і Верноном [34, с. 98]. Вони розділили їх на дві великі групи:

1. вербальні, числові здібності, пам'ять і мислення.
2. просторові та механічні здібності, а також перцептивні (пам'ять) та рухові навички, пов'язані з фізичними операціями, такі як координація очей/рук та розумова спритність.

Таким чином, типологічні особливості особистості відносяться до казуальних факторів, а на основі причинно-наслідкового зв'язку особистісні риси особистості відносять до причинних, а поведінка до наслідку.

Дослідження типологічних особливостей особистості здійснюється на основі оцінки темпераменту, характеру та здібностей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Акцентований характер відрізняється від нормального лише ступенем вираження певних ознак, тобто, певні риси особистості можуть мати таку особливу тяжкість або «загостреність», яка стає патологічною. Визначено відмінності між акцентуацією особистості та особистісним розладом. Акцентуації хоч і розвиваються в період становлення характеру та загострюються, проте в період дорослішання відбувається процес їх згладжування. Кожна типологічна особливість може характеризуватися як позитивними, так і негативними проявами.

Підлітковий вік особистості є вкрай небезпечним етап в онтогенезі щодо формування небажаних характеристик, а особливо акцентуацій характеру. Так, фактично всі дослідники засвідчують те, що у підлітковому віці акцентуації характеру суттєво загострюються й далі або особа «переростає» це загострення й вступає в юність без суттєвих психологічно-особистісних порушень, або не долає їх й акцентуації мають досить потужний рівень, що в цілому негативно позначається на психічному здоров'ї особистості. Тому, саме проблемі формування акцентуацій характеру у підлітковому віці необхідно надавати значної уваги як в теорії, так й на практиці.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ

2.1. Методика дослідження.

Дана дослідницька робота базується на пробному дослідженні взаємозв'язку типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку та акцентуацій характеру. Методологія дослідження передбачає опису алгоритму дослідження взаємозв'язку типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку та акцентуацій характеру на основі матеріалів проведеного анкетування осіб підліткового віку

Вид дослідження: пробне.

Мета дослідження: виявлення типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку з акцентуаціями характеру.

Гіпотеза дослідження: акцентуації характеру впливають на типологічні особливості особистості, призводячи до виведення на перший план інтрвертованості у багатьох підлітків, їх емоційної нестабільності та часто сформованого меланхолічного темпераменту.

У дослідженні типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку та акцентуацій характеру брали участь підлітки віком 14 – 16 років. Обсяг вибірки становив 40 осіб підліткового віку.

Для збору та аналізу матеріалу ми використовували наступні методи та методики: Опитувальник Спрямованість особистості Б. Баса [42], Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Смішека (ЛС) [45], Модифікований патохарактерологічний опитувальник С.І. Подмазіна [46].

2.2. Експериментальне дослідження акцентуацій характеру в осіб підліткового віку та визначення їх типологічних особливостей особистості.

На першому етапі дослідження ми визначали акцентуації характеру в осіб підліткового віку на основі Методики визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Шмішека.

Методика Шмішека складається з 88 питань, на які потрібно відповісти «так» чи «ні». За допомогою даної методики визначаються наступні 10 типів акцентуації особистості (по класифікації К. Леонгарда): гіпертимічний, застрягаючий, емотивний, педантичний, тривожно-боягузливий, циклотимічний, демонстративний, збудливий, дистимічний, афективно-екзальтований.

Теоретичною основою опитувальника є концепція «акцентуованих особистостей» К. Леонгарда. Відповідно до неї всі риси особистості можуть бути розділені на основні і додаткові. Основні риси – стержень особистості, вони визначають її розвиток, процеси адаптації, психічне здоров'я. При значній вираженості основні властивості характеризують особистість в цілому. В разі дії несприятливих факторів вони можуть набувати патологічного характеру, руйнуючи структуру особистості. Особистості, в яких основні межі яскраво виражені, названі К. Леонгардом акцентуованими. Акцентуовані особистості не слід розглядати як патологічні. Це випадок «загострення» визначених, властивих кожній людині, особливостей. По К. Леонгарду, в акцентуованих особистостях потенційно закладені як можливості соціально позитивних досягнень, так і негативних [10].

Максимальний показник за кожним типом акцентуації - 24 бали. Ознакою акцентуації вважається показник вище 12 балів.

Результати дослідження типу акцентуації на основі Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека представлено в таблиці 2.1.

Результати проведення опитування типу акцентуації на основі

Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека

Респондент	Тип акцентуалізації									
	Гіперінтимний	Застрагуючий	Емотивний	Педантичний	Тривожно-боягузливий	Циклотимічний	Демонстративний	Збудливий	Дистимічний	Афективно-екзальтований
1	21	20	6	14	9	15	10	9	6	12
2	6	20	18	20	18	21	10	18	12	12
3	21	10	24	14	18	21	18	18	12	24
4	21	18	15	18	3	21	18	21	6	18
5	18	14	15	12	3	18	16	21	9	24
6	15	12	15	20	15	15	4	12	12	12
7	24	12	9	6	6	12	8	12	18	24
8	21	10	18	14	9	21	12	15	12	24
9	21	12	12	10	6	15	20	12	8	9
10	18	8	15	4	12	12	14	15	9	12
11	21	10	12	14	9	21	10	15	12	24
12	21	16	12	12	15	12	14	12	9	12
13	21	12	6	10	3	21	18	21	9	24
14	12	12	24	18	18	18	18	12	18	18
15	18	16	9	6	3	9	10	3	9	6
16	12	16	12	12	18	24	6	18	12	24
17	21	20	15	18	6	12	14	18	9	24
18	15	18	21	16	6	18	10	18	12	18
19	15	18	21	18	15	24	6	18	18	24
20	18	14	15	12	6	21	8	21	12	24
21	21	20	6	14	9	15	10	9	6	12
22	6	20	18	20	18	21	10	18	12	12
23	21	10	24	14	18	21	18	18	12	24
24	21	18	15	18	3	21	18	21	6	18
25	18	14	15	12	3	18	16	21	9	24
26	15	12	15	20	15	15	4	12	12	12
27	24	12	9	6	6	12	8	12	18	24
28	21	10	18	14	9	21	12	15	12	24
29	21	12	12	10	6	15	20	12	8	9
30	18	8	15	4	12	12	14	15	9	12
31	21	10	12	14	9	21	10	15	12	24
32	21	16	12	12	15	12	14	12	9	12
33	21	12	6	10	3	21	18	21	9	24
34	12	12	24	18	18	18	18	12	18	18
35	18	16	9	6	3	9	10	3	9	6
36	12	16	12	12	18	24	6	18	12	24
37	21	20	15	18	6	12	14	18	9	24
38	15	18	21	16	6	18	10	18	12	18
39	15	18	21	18	15	24	6	18	18	24
40	18	14	15	12	6	21	8	21	12	24
Всього	720	576	588	536	396	702	488	618	448	738

К. Леонгардом виділені 10 типів акцентуйованих особистостей, які досить довільно розділені на дві групи: акцентуація характеру

(демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий) і акцентуації темпераменту (гіпертимічний, дистимічний, тривожно-боягузливий, циклотимічний, афективно-екзальтований, емотивний).

Оскільки ознакою акцентуалізації можна вважати показник, що перевищує 12 балів, то всі підлітки отримали більш ніж одну характеристику акцентуалізації рис характеру (таблиця 2.2)

Таблиця 2.2

Якісний аналіз результатів дослідження типу акцентуації на основі Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека

Респондент	Тип акцентуалізації
1	Гіперінтимний; Застрягаючий; Педантичний; Циклотимічний
2	Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Збудливий
3	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
4	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
5	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
6	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний
7	Гіперінтимний; Дистимічний; Афективно-екзальтований
8	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
9	Гіперінтимний; Циклотимічний; Демонстративний
10	Гіперінтимний; Емотивний; Демонстративний; Збудливий
11	Гіперінтимний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
12	Гіперінтимний; Застрягаючий; Тривожно-боягузливий; Демонстративний
13	Гіперінтимний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований

Продовження таблиці 2.2

14	Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Демонстративний; Дистимічний; Афективно-екзальтований
15	Гіперінтимний; Застрягаючий

16	Застрягаючий; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
17	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
18	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
19	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Збудливий; Дистимічний; Афективно-екзальтований
20	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
21	Гіперінтимний; Застрягаючий; Педантичний; Циклотимічний
22	Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Збудливий
23	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
24	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
25	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
26	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний
27	Гіперінтимний; Дистимічний; Афективно-екзальтований
28	Гіперінтимний; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
29	Гіперінтимний; Циклотимічний; Демонстративний
30	Гіперінтимний; Емотивний; Демонстративний; Збудливий
31	Гіперінтимний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
32	Гіперінтимний; Застрягаючий; Тривожно-боягузливий; Демонстративний
33	Гіперінтимний; Циклотимічний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований

Продовження таблиці 2.2

34	Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Демонстративний; Дистимічний; Афективно-екзальтований
35	Гіперінтимний; Застрягаючий
36	Застрягаючий; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний;

	Збудливий; Афективно-екзальтований
37	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Демонстративний; Збудливий; Афективно-екзальтований
38	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований
39	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Педантичний; Тривожно-боягузливий; Циклотимічний; Збудливий; Дистимічний; Афективно-екзальтований
40	Гіперінтимний; Застрягаючий; Емотивний; Циклотимічний; Збудливий; Афективно-екзальтований

Виявилось, що у (45%) опитуваних наявний яскраво-виражений циклотимічний тип акцентуації особистості і у 30% він знаходиться у зоні психічної тенденційності, що вказує на часткові прояви характеристик цього типу. Характеристика питомої ваги кожного типу акцентуації особистості представлена в таблиці 2.3 та на рисунку 2.1.

Таблиця 2.3

Питома вага типів акцентуації особистості на основі Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека

№	Тип акцентуалізації	Кількість балів	Питома вага, %
1	Гіперінтимний	720	12
2	Застрягаючий	567	10
3	Емотивний	588	10
4	Педантичний	536	9
5	Тривожно-боягузливий	396	7
6	Циклотимічний	702	12
7	Демонстративний	488	8
8	Збудливий	618	11
9	Дистимічний	448	8
10	Афективно-екзальтований	738	13

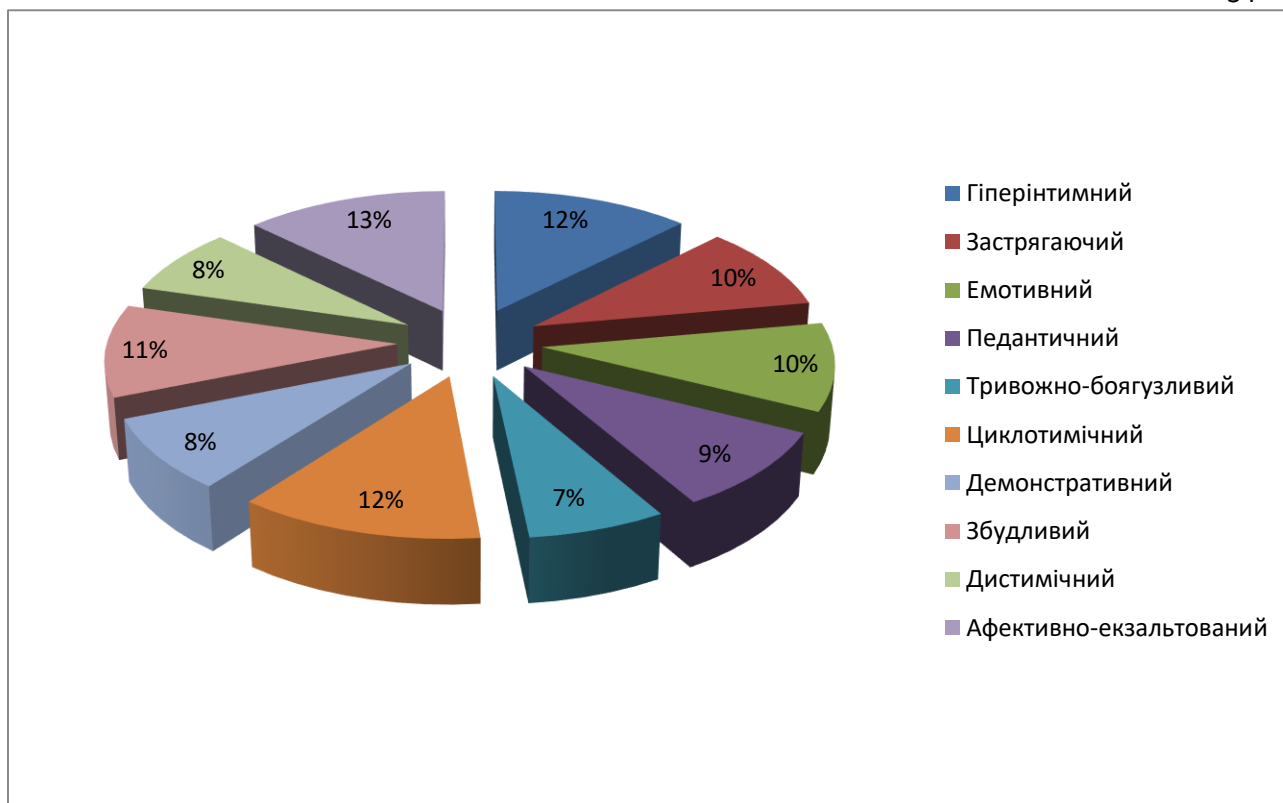

Рис. 2.1. Питома вага типів акцентуації особистості на основі Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека

Таким чином ми можемо прослідкувати, що найбільшу питому вагу серед множини сутнісних характеристик акцентуалізації особистості має афективно-екзальтований тип у поєднанні з гіперінтимним та циклотимічним. Найменш вираженими є – тривожно-боягузливий, також наявні тенденції до емотивного, збудливого та педантичного типів, що означає легкість переходу від стану захвату до розчарування, улюбливості, оптимізму у поєднанні з частими періодичними змінами настрою. Вибірка не характеризується схильністю до страхів чи боягузливості. Проте респондентам згідно з даними показниками характерна надмірна чутливість, життєві події сприймаються дуже серйозно. Також основній масі респондентів характерна акуратність, скрупульозність у виконанні поставленої роботи та можливий прояв імпульсивної поведінки.

За допомогою другої методики на наступному етапі дослідження нами було визначено акцентуації характеру в осіб підліткового віку на основі Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна.

Результати дослідження типу акцентуації на основі Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати дослідження типу акцентуації на основі Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна

Респондент	Тип акцентуалізації									
	Гіперінтимальний	Циклоїдний	Лабільний	Астено-невротичний	Сензитивний	Тривожно-педантичний	Інтровертований	Збудливий	Демонстративний	Нестійкий
1	11	10	3	7	5	8	5	5	3	6
2	3	10	9	10	9	11	5	9	6	6
3	11	5	12	7	9	11	9	9	6	12
4	11	9	8	9	2	11	9	11	3	9
5	9	7	8	6	2	9	8	11	5	12
6	8	6	8	10	8	8	2	6	6	6
7	12	6	5	3	3	6	4	6	9	12
8	11	5	9	7	5	11	6	8	6	12
9	11	6	6	5	3	8	10	6	4	5
10	9	4	8	2	6	6	7	8	5	6
11	11	5	6	7	5	11	5	8	6	12
12	11	8	6	6	8	6	7	6	5	6
13	11	6	3	5	2	11	9	11	5	12
14	6	6	12	9	9	9	9	6	9	9
15	9	8	5	3	2	5	5	2	5	3
16	6	8	6	6	9	12	3	9	6	12
17	11	10	8	9	3	6	7	9	5	12
18	8	9	11	8	3	9	5	9	6	9
19	8	9	11	9	8	12	3	9	9	12
20	9	7	8	6	3	11	4	11	6	12
21	11	10	3	7	5	8	5	5	3	6
22	3	10	9	10	9	11	5	9	6	6
23	11	5	12	7	9	11	9	9	6	12
24	11	9	8	9	2	11	9	11	3	9
25	9	7	8	6	2	9	8	11	5	12
26	8	6	8	10	8	8	2	6	6	6
27	12	6	5	3	3	6	4	6	9	12
28	11	5	9	7	5	11	6	8	6	12
29	11	6	6	5	3	8	10	6	4	5
Продовження таблиці 2.4										
30	9	4	8	2	6	6	7	8	5	6
31	11	5	6	7	5	11	5	8	6	12

32	11	8	6	6	8	6	7	6	5	6
33	11	6	3	5	2	11	9	11	5	12
34	6	6	12	9	9	9	9	6	9	9
35	9	8	5	3	2	5	5	2	5	3
36	6	8	6	6	9	12	3	9	6	12
37	11	10	8	9	3	6	7	9	5	12
38	8	9	11	8	3	9	5	9	6	9
39	8	9	11	9	8	12	3	9	9	12
40	9	7	8	6	3	11	4	11	6	12
Всього	360	288	294	268	198	351	244	309	224	369

Характеристика питомої ваги кожного типу акцентуації особистості представлена в таблиці 2.5 та на рисунку 2.2.

Таблиця 2.5

Питома вага результатів дослідження типу акцентуації на основі Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна

№	Тип акцентуалізації	Кількість балів	Питома вага, %
1	Гіперінтимний	360	12
2	Циклоїдний	288	10
3	Лабільний	294	10
4	Астено-невротичний	268	9
5	Сензитивний	198	7
6	Тривожно-педантичний	351	12
7	Інтровертований	244	8
8	Збудливий	309	11
9	Демонстративний	224	8
10	Нестійкий	369	13

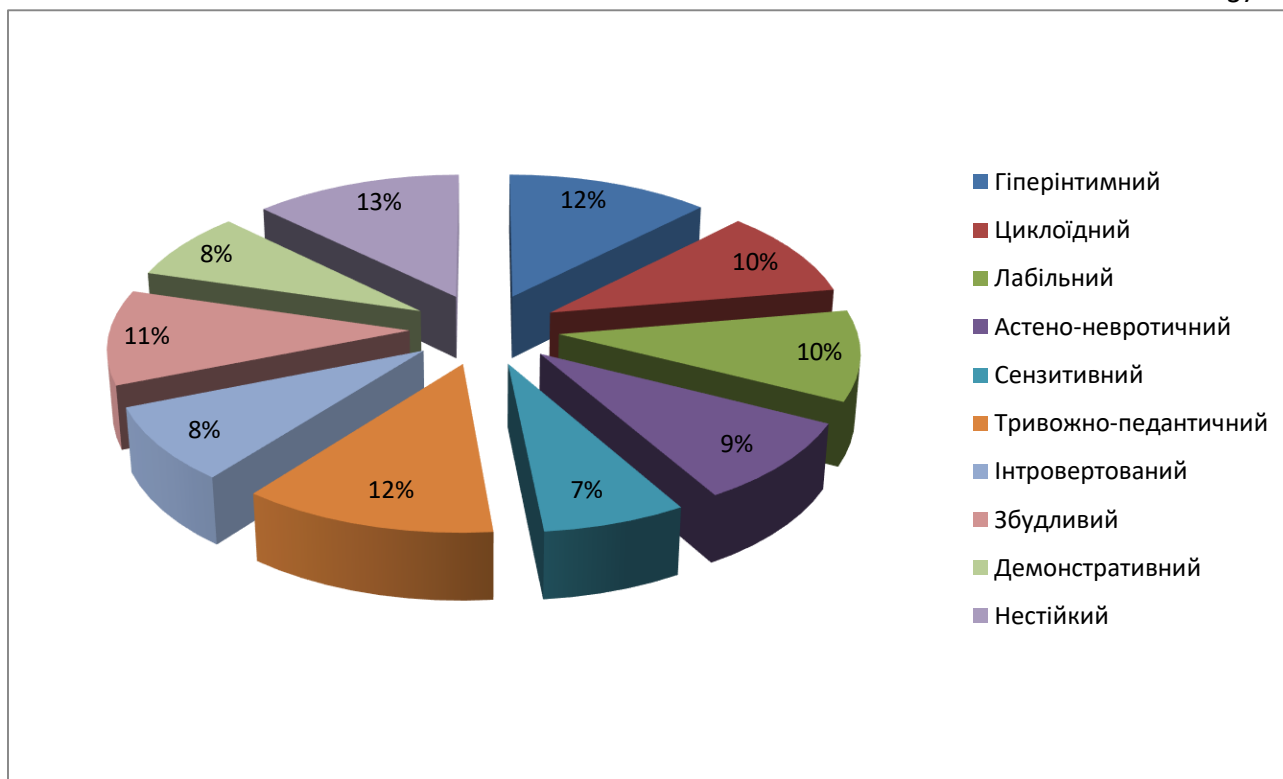

Рис. 2.2. Питома вага результатів дослідження типу акцентуації на основі Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна

Після зібрання так званих «сирих» даних, нами була підрахована сума балів з кожного типу акцентуації. Порівнявши її з мінімальним діагностичним числом (МДЧ), який для: гіпертимного - 10, циклоїдного - 8, лабільного - 9, астено-невротичного - 8, сензитивного - 8, тривожно-педантичного - 9, інтровертованого - 9, збудливого - 9, демонстративного - 9, нестійкого - 10 (і контрольна шкала брехні - 4), були визначені типи акцентуацій - якщо МДЧ було досягнуто або перебільшено по одному типу - діагностувався цей тип; якщо МДЧ було перебільшено по декількох типах - то (за правилом ідентифікації типів) визначалися змішані типи, або домінування одного з двох (правило 2 г). В результаті були отримані наступні результати (таблиця 2.6)

Результати визначення домінуючих типів акцентуації

Респондент	Тип акцентуалізації									
	Гіперінтимний	Циклоїдний	Лабільний	Астено-невротичний	Сензитивний	Тривожно-педантичний	Інтровертований	Збудливий	Демонстративний	Нестійкий
1	Г	Ц								
2		Ц	Л	А-Н	С	Т-П		3		
3	Г		Л		С	Т-П	І	3		Н
4	Г	Ц		А-Н		Т-П	І	3		Н
5	Г					Т-П		3		Н
6				А-Н						
7	Г								Д	Н
8	Г		Л			Т-П				Н
9	Г						І			
10	Г									
11	Г					Т-П				Н
12	Г									
13	Г					Т-П	І	3		Н
14			Л	А-Н	С	Т-П	І		Д	Н
15	Г									
16					С	Т-П		3		Н
17	Г	Ц		А-Н				3		Н
18		Ц	Л			Т-П		3		Н
19		Ц	Л	А-Н		Т-П		3	Д	Н
20	Г					Т-П		3		Н
21	Г	Ц								
22		Ц	Л	А-Н	С	Т-П		3		
23	Г		Л		С	Т-П	І	3		Н
24	Г	Ц		А-Н		Т-П	І	3		Н
25	Г					Т-П		3		Н
26				А-Н						
27	Г								Д	Н
28	Г		Л			Т-П				Н
29	Г						І			
30	Г									
31	Г					Т-П				Н
32	Г									
33	Г					Т-П	І	3		Н
34			Л	А-Н	С	Т-П	І		Д	Н
35	Г									
36					С	Т-П		3		Н
37	Г	Ц		А-Н				3		Н
38		Ц	Л			Т-П		3		Н
39		Ц	Л	А-Н		Т-П		3	Д	Н
40	Г					Т-П		3		Н

Як бачимо, в більшості випадків виявляється не просто один тип (або один змішаний тип), а декілька типів акцентуацій характеру тому, що дійсно

у підлітковому віці відбувається “загострення” окремих рис характеру, які ми називаємо акцентуаціями, що в дечому і пояснює труднощі взаємодії з оточуючими, особливу специфіку поведінки, спілкування тощо. Тому, на основі отриманих даних, ми повинні виділити і окреслити методичні рекомендації у роботі з підлітками в залежності від типу акцентуації характеру.

Для узгодження акцентуалізацій характеру опитаних підлітків проведемо факторний аналіз за методом основних компонент. Факторно-аналітичний підхід ґрунтується на уявленні про комплексний характер досліджуваного явища, що виявляється, зокрема, у взаємозв'язках між окремими його ознаками. Мета факторного аналізу – сконцентрувати вихідну інформацію, представлену у вигляді масиву даних і виразити якомога більшу кількість ознак через якомога меншу кількість характеристик.

Сформуємо сумарний масив даних на основі обох опитувальників: Методики К. Леонгарда і Х. Шмішека та Модифікованого патохарактерологічного опитувальника С.І. Подмазіна. Результати сформованої сукупності даних представлені у таблиці 2.7

Таблиця 2.7

Дані, підготовлені для факторного аналізу

Респондент и	Типи акцентуалізацій																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	21	20	64	14	95	15	10	90	62	12	11	10	37	75	85	55	55	33	66	
2	62	20	18	20	18	21	10	18	22	13	10	90	10	91	51	96	96	66		
3	21	10	24	14	18	21	18	18	24	11	51	12	72	91	19	99	96	12		
4	21	18	15	18	31	21	18	21	61	11	19	88	92	11	91	11	39	99		
5	18	14	15	12	31	18	16	21	94	29	97	86	62	99	81	51	12	12		
6	15	12	15	20	15	15	41	12	12	18	68	81	80	88	22	66	66			
7	24	12	96	66	62	18	82	12	18	24	65	33	33	64	69	12				
8	21	10	18	14	91	21	12	15	24	11	59	77	51	16	86	12				
9	21	12	12	10	65	15	20	12	82	91	66	53	81	10	64	55				
10	18	85	15	41	12	14	15	15	95	12	94	82	26	67	85	66				
11	22	11	11	19	22	11	11	11	22	15	67	75	15	58	61					

	1	0	2	4		1	0	5	2	4	1				1				2	
12	2 1	1 6	1 2	1 2	1 5	1 2	1 4	1 2	9	1 2	1 1	8	6	6	8	6	7	6	5	6
13	2 1	1 2	6	1 0	3	2 1	1 8	2 1	9	2 4	1 1	6	3	5	2	1 1	9	1 1	5	1 2
Продовження таблиці 2,7																				
14	1 2	1 2	2 4	1 8	1 8	1 8	1 8	1 2	1 8	1 8	6	6	1 2	9	9	9	9	6	9	9
15	1 8	1 6	9	6	3	9	1 0	3	9	6	9	8	5	3	2	5	5	2	5	3
16	1 2	1 6	1 2	1 2	1 8	2 4	6	1 8	1 2	2 4	6	8	6	6	9	1 2	3	9	6	1 2
17	2 1	2 0	1 5	1 8	6	1 2	1 4	1 8	9	2 4	1 1	1 0	8	9	3	6	7	9	5	1 2
18	1 5	1 8	2 1	1 6	6	1 8	1 0	1 8	1 2	1 8	8	9	1 1	8	3	9	5	9	6	9
19	1 5	1 8	2 1	1 8	1 5	2 4	6	1 8	1 8	2 4	8	9	1 1	9	8	1 2	3	9	9	1 2
20	1 8	1 4	1 5	1 2	6	2 1	8	2 1	1 2	2 4	9	7	8	6	3	1 1	4	1 1	6	1 2
21	2 1	2 0	6	1 4	9	1 5	1 0	9	6	1 2	1 1	1 0	3	7	5	8	5	5	3	6
22	6	2 0	1 8	2 0	1 8	2 1	1 0	1 8	1 2	1 2	3	1 0	9	1 0	9	1 1	5	9	6	6
23	2 1	1 0	2 4	1 4	1 8	2 1	1 8	1 8	1 2	1 4	1	5	1 2	7	9	1 1	9	9	6	1 2
24	2 1	1 8	1 5	1 8	3	2 1	1 8	2 1	6	1 8	1 1	9	8	9	2	1 1	9	1 1	3	9
25	1 8	1 4	1 5	1 2	3	1 8	1 6	2 1	9	2 4	9	7	8	6	2	9	8	1 1	5	1 2
26	1 5	1 2	1 5	2 0	1 5	1 5	4	1 2	1 2	1 2	8	6	8	1 0	8	8	2	6	6	6
27	2 4	1 2	9	6	6	1 2	8	1 2	1 8	2 4	1 2	6	5	3	3	6	4	6	9	1 2
28	2 1	1 0	1 8	1 4	9	2 1	1 2	1 5	1 2	2 4	1	5	9	7	5	1 1	6	8	6	1 2
29	2 1	1 2	1 2	1 0	6	1 5	2 0	1 2	8	9	1 1	6	6	5	3	8	1 0	6	4	5
30	1 8	8	1 5	1 4	1 2	1 2	1 4	1 5	9	1 2	9	4	8	2	6	6	7	8	5	6
31	2 1	1 0	1 2	1 4	9	2 1	1 0	1 5	1 2	2 4	1	5	6	7	5	1 1	5	8	6	1 2
32	2 1	1 6	1 2	1 2	1 5	1 2	1 4	1 2	9	1 2	1 1	8	6	6	8	6	7	6	5	6
33	2 1	1 2	6	0	3	2 1	1 8	2 1	9	2 4	1 1	6	3	5	2	1 1	9	1 1	5	1 2
34	1 2	1 2	2 4	1 8	1 8	1 8	1 8	1 2	1 8	1 8	6	6	1 2	9	9	9	9	6	9	9
35	1 8	1 6	9	6	3	9	1 0	3	9	6	9	8	5	3	2	5	5	2	5	3
36	1 2	1 6	1 2	1 2	1 8	2 4	6	1 8	1 2	2 4	6	8	6	6	9	1 2	3	9	6	1 2
37	2 1	2 0	1 5	1 8	6	1 2	1 4	1 8	9	2 4	1 1	1 0	8	9	3	6	7	9	5	1 2
38	1 5	1 8	2 1	1 6	6	1 8	1 0	1 8	1 2	1 8	8	9	1 1	8	3	9	5	9	6	9
39	1 5	1 8	2 1	1 8	1 5	2 4	6	1 8	1 8	2 4	8	9	1 1	9	8	1 2	3	9	9	1 2
40	1 8	1 4	1 5	1 2	6	2 1	8	2 1	1 2	2 4	9	7	8	6	3	1 1	4	1 1	6	1 2

Після того, як дані введено до програми Statistica, вона їх автоматично обробляє і видає набір результатів.

Чим тісніший зв'язок змінної із фактором, тим більшим є її факторне навантаження. Позитивний знак факторного навантаження вказує на прямий зв'язок змінної з фактором, негативний – на обернений. Таблиця факторних навантажень, отримана в результаті факторного аналізу, містить кількість стрічок, рівну кількості змінних (стовпчиків у вихідній матриці), та кількість стовпчиків, рівну кількості виділених факторів. Факторні навантаження наведені в табл. 2.8

Таблиця 2.8

Факторні навантаження

	Factor	
	1	2
Акцентуація 1	-0,03995	-0,05209
Акцентуація 2	-0,83896	-0,02758
Акцентуація 3	-0,78238	-0,29903
Акцентуація 4	0,612751	-0,52075
Акцентуація 5	0,321634	0,69117
Акцентуація 6	0,877572	0,02443
Акцентуація 7	-0,17285	0,745851
Акцентуація 8	-0,38113	-0,06763
Акцентуація 9	0,215095	-0,57704
Акцентуація 10	-0,10559	-0,41135
Expl. Var	2,799167	1,905432
Prp. Totl	0,279917	0,190543

Графічне зображення факторного поля представлено на рисунку 2.3

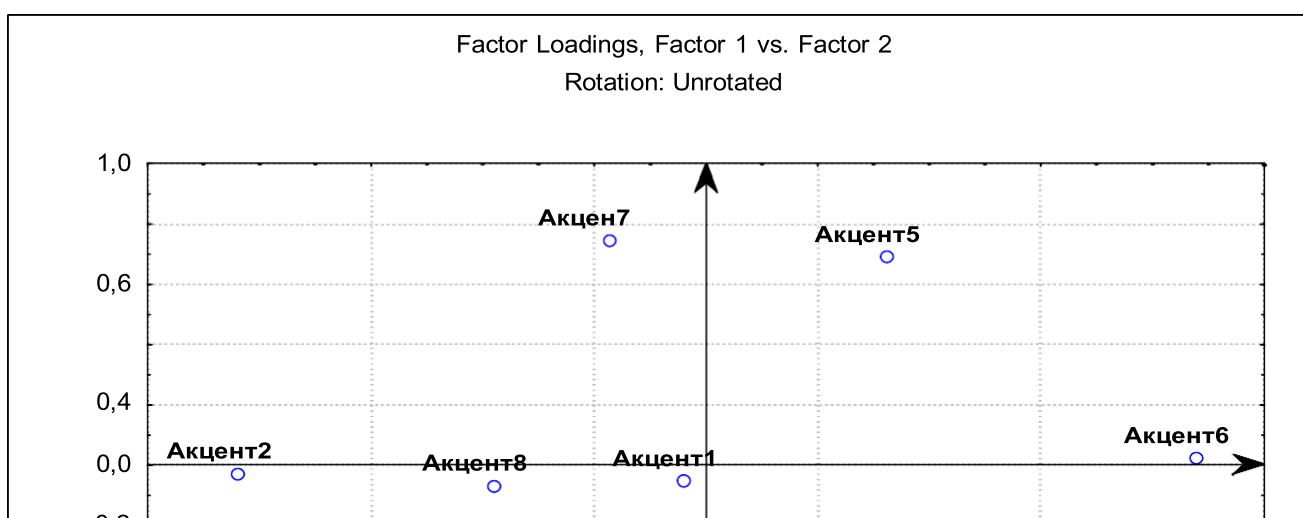

Рис. 2.3. Графічне зображення факторного навантаження (факторне поле)

Таким чином, після проведення факторного аналізу нами було визначено два ключових поля факторів акцентуалізації особистісних характеристик підлітків: акцентуація характеру (демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, нестійкий) і акцентуації темпераменту (гіпертимічний, дистимічний, тривожно-боягузливий, циклотимічний, афективно-екзальтований, емотивний, тривожно-педантичний, астено-невротичний, сензитивний).

Обидві групи факторів є рівносильними за своїм впливом на особистісні характеристики підлітка, переважними типами акцентуацій у числі особистісних характеристик в множині акцентуацій характеру є демонстративний акцент, а у акцентуаціях темпераменту – гіперінтимний, що є переважаючим у більшій половині респондентів.

На даному етапі нашого дослідження етапі ми діагностували спрямованість особистості на основі «Методики дослідження спрямованості особистості Б. Баса». Результати дослідження спрямованості особистості в підлітків із різними акцентуаціями характеру на основі Методики Б. Баса представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати діагностики спрямованості особистості за методикою Б.Баса

Респондент	Спрямованість особистості, кількість балів		
	На себе	На спілкування	На справу, діло
	Я	С	Д
1	36	35	19
2	38	15	15
3	35	36	16
4	38	30	14
5	35	35	20
6	19	35	15
7	12	28	12
8	14	19	10
9	11	21	15
10	18	36	14
11	38	30	14
12	35	35	20
13	19	35	15
14	12	28	12
15	14	19	10
16	14	35	36
17	13	35	35
18	36	35	19
19	38	15	15
20	35	36	16
21	38	30	14
22	35	35	20
23	12	28	30
24	19	19	30
25	19	35	15
26	12	28	12
27	14	19	10
28	11	21	15
29	18	36	14
30	36	35	19
31	38	15	15
32	35	36	16
33	38	30	14
34	35	35	20
35	35	12	35
36	19	35	15
37	35	15	12
38	29	19	10
39	32	21	15
40	30	14	14

За результатами даних, отриманих в ході проведення діагностики, нами було сформовано підсумкові значення спрямованості особистості за кожним респондентом. Результати групувалися за наступними ознаками: якщо

спрямованість набирала переважну кількість балів, то її оціночним еквівалентом була цифра 1; якщо дві спрямованості набирали приблизно рівносильну кількість балів – 0,5; спрямованість із найменшою кількістю балів отримувала характеристику – 0.

Результати підрахунків занесено у таблицю 2.10

Таблиця 2.10

Значення спрямованості особистості осіб підліткового віку за результатами «Методики дослідження спрямованості особистості Б.Баса»

Респондент	Спрямованість особистості		
	На себе	На спілкування	На справу, діло
	Я	С	Д
1	0,5	0,5	0
2	1	0	0
3	0,5	0,5	0
4	1	0	0
5	0,5	0,5	0
6	0	1	0
7	0	1	0
8	0	1	0
9	0	1	0
10	0	1	0
11	1	0	0
12	0,5	0,5	0
13	0	1	0
14	0	1	0
15	0	1	0
16	0	0,5	0,5
17	0	0,5	0,5
18	0,5	0,5	0
19	1	0	0
20	0,5	0,5	0
21	1	0	0
22	0,5	0,5	0
23	0	0,5	0,5
24	0	0	1
25	0	1	0
26	0	1	0
27	0	1	0
28	0	1	0
29	0	1	0
30	0,5	0,5	0
31	1	0	0
32	0,5	0,5	0
33	1	0	0
34	0,5	0,5	0

35	0,5	0	0,5
36	0	1	0
37	1	0	0
38	1	0	0
39	1	0	0
40	1	0	0
Всього	16,5	20,5	3

Таким чином, ми можемо прослідкувати, що найбільш вираженою серед підлітків, що були респондентами дослідження є спрямованість особистості на спілкування, найменша спрямованість виражається на справу. Питома вага кожної спрямованості у загальній сукупності зображена в таблиці 2.11 та на рисунку 2.4.

Таблиця 2.11

Питома вага спрямованості особистості осіб підліткового віку за результатами «Методики дослідження спрямованості особистості Б.Баса»

Спрямованість	Значення	Питома вага, %
На себе	16,5	41
На спілкування	20,5	51
На справу	3	8

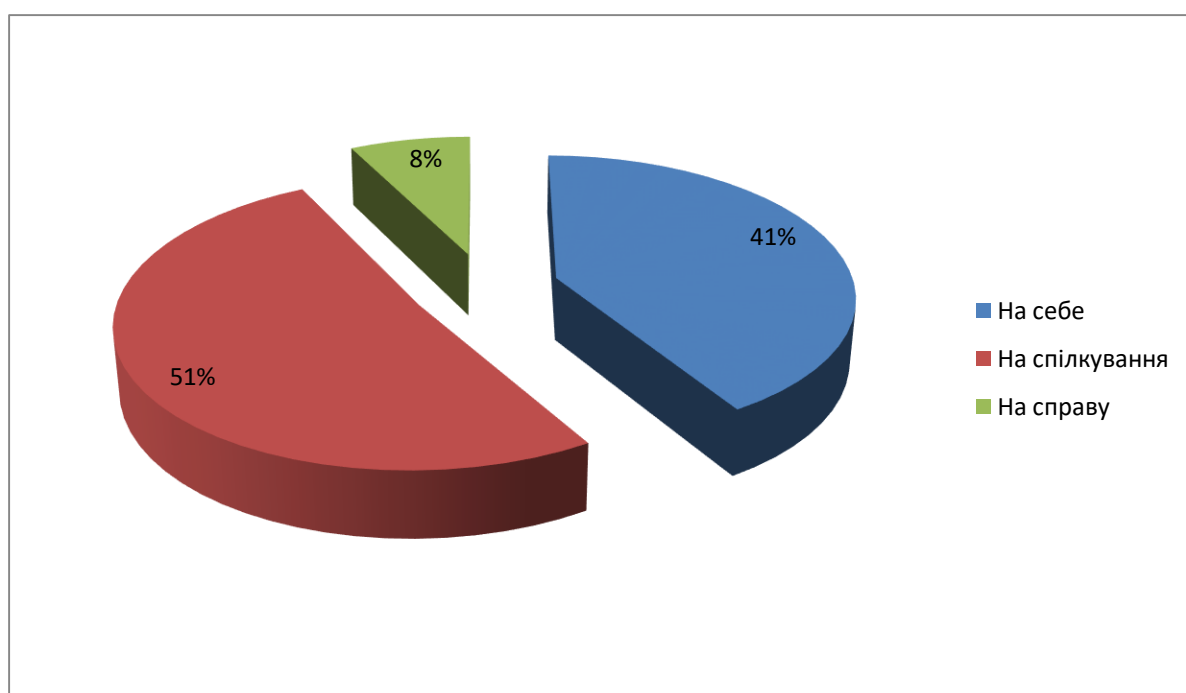

Рисунок 2.4. Результати дослідження спрямованості особистості в підлітків на основі Методики Б. Басса.

Таким чином, результати діагностики свідчать, що найбільш вираженими спрямованостями є орієнтація на себе (41% із загальної сукупності) та спілкування (51%).

З цього випливає, що підлітки у зв'язку з їх особливостями характеру та темпераменту, прагнуть, насамперед, досягнення статусу у колективі, подекуди агресивно-владним способом, схильні до конкуренції та суперництва, орієнтований на винагороду та задоволення власних потреб незалежно від способу взаємодії.

В той же час, домінуючим прагненням є підтримувати відносини з людьми, схильність працювати в команді, але нерідко на шкоду у виконанні конкретних завдань, залежних від групи, потреба емоційних відносин з людьми.

Спрямованість на справу, на досягнення мети, виражена слабо (8%), що говорить про відсутність зацікавленості у вирішенні ділових проблем якнайкраще, відсутності прагнення ділового співробітництва.

Таким чином методика дозволила встановити, що найбільш виражені спрямованості у осіб підліткового віку – на себе та спілкування, а ділова – в останню чергу. Це дозволяє зробити висновок про прямолінійний і твердий склад характеру переважної кількості респондентів, орієнтованість на дружнє спілкування, емоційні зв'язки з оточуючими.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В рамках другого розділу роботи нами було проведено дослідження взаємозв'язку типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку та акцентуацій характеру на основі матеріалів проведеного анкетування осіб підліткового віку .

У дослідженні типологічних особливостей особистості осіб підліткового віку та акцентуацій характеру брали участь підлітки віком 14 – 16 років. Обсяг вибірки становив 40 осіб підліткового віку.

Для збору та аналізу матеріалу ми використовували наступні методи та методики: Опитувальник Спрямованість особистості Б. Баса [42], Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Смішека (ЛС) [45], Модифікований патохарактерологічний опитувальник С.І. Подмазіна [46].

Найбільшу питому вагу серед множини сутнісних характеристик акцентуалізації особистості має афективно-екзальтований тип у поєднанні з гіперінтимним та циклотимічним. Найменш вираженими є – тривожно-боягузливий, також наявні тенденції до емотивного, збудливого та педантичного типів, що означає легкість переходу від стану захвату до розчарування, улюбливості, оптимізм у поєднанні з частими періодичними змінами настрою. Вибірка не характеризується схильністю до страхів чи боягузливості. Проте респондентам згідно з даними показниками характерна надмірна чутливість, життєві події сприймаються дуже серйозно. Також основній масі респондентів характерна акуратність, скрупульозність у виконанні поставленої роботи та можливий прояв імпульсивної поведінки.

В більшості випадків виявляється не просто один тип (або один змішаний тип), а декілька типів акцентуацій характеру тому, що дійсно у підлітковому віці відбувається “загострення” окремих рис характеру, які ми називаємо акцентуаціями, що в дечому і пояснює труднощі взаємодії з оточуючими, особливу специфіку поведінки, спілкування тощо. Тому, на основі отриманих даних, ми повинні виділити і окреслити методичні рекомендації у роботі з підлітками в залежності від типу акцентуації характеру.

Для узгодження акцентуацій характеру опитаних підлітків ми провели факторний аналіз за методом основних компонент. Факторно-аналітичний підхід ґрунтується на уявленні про комплексний характер досліджуваного явища, що виявляється, зокрема, у взаємозв'язках між окремими його

ознаками. Мета факторного аналізу – сконцентрувати вихідну інформацію, представлену у вигляді масиву даних і виразити якомога більшу кількість ознак через якомога меншу кількість характеристик.

Після проведення факторного аналізу нами було визначено два ключових поля факторів акцентуалізації особистісних характеристик підлітків: акцентуація характеру (демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, нестійкий) і акцентуації темпераменту (гіпертимічний, дистимічний, тривожно-боягузливий, циклотимічний, афективно-екзальтований, емотивний, тривожно-педантичний, астено-невротичний, сензитивний).

Обидві групи факторів є рівносильними за своїм впливом на особистісні характеристики підлітка, переважними типами акцентуацій у числі особистісних характеристик в множині акцентуацій характеру є демонстративний акцент, а у акцентуаціях темпераменту – гіперінтимний, що є переважаючим у більшій половині респондентів.

За результатами даних, отриманих в ході проведення діагностики, нами

Результати діагностики за результатами «Методики дослідження спрямованості особистості Б.Баса» свідчать, що найбільш вираженими спрямованостями є орієнтація на себе (41% із загальної сукупності) та спілкування (51%).

З цього випливає, що підлітки у зв'язку з їх особливостями характеру та темпераменту, прагнуть, насамперед, досягнення статусу у колективі, подекуди агресивно-владним способом, схильні до конкуренції та суперництва, орієнтовані на винагороду та задоволення власних потреб незалежно від способу взаємодії.

В той же час, домінуючим прагненням є підтримувати відносини з людьми, схильність працювати в команді, але нерідко на шкоду у виконанні конкретних завдань, залежних від групи, потреба емоційних відносин з людьми.

Спрямованість на справу, на досягнення мети, виражена слабо (8%), що говорить про відсутність зацікавленості у вирішенні ділових проблем якнайкраще, відсутності прагнення ділового співробітництва.

ВИСНОВКИ

Під час написання кваліфікаційної роботи було зроблено наступні висновки:

1. Досліджено сутність поняття про акцентуацію характеру та її особливості. Встановлено, що акцентуація» традиційно розуміється як крайній варіант норми прояву характеру. Термін «акцентуована особистість» вперше з'явився в роботі Карла Леонгарда. Акцентований характер відрізняється від нормального лише ступенем вираження певних ознак, тобто, певні риси особистості можуть мати таку особливу тяжкість або «загостреність», яка стає патологічною. Визначено відмінності між акцентуацією особистості та особистісним розладом.

Встановлено, що за характером поєднань розрізняють два типи: проміжні і амальгамічні акцентуації. Личком А. Є. було розроблено класифікацію акцентуацій, що ґрунтувалася на класифікації психопатій та включала 11 типів. К. Леонардом було виділено дванадцять типів акцентуацій. Визначено ступені вираженості акцентуацій (явна, прихована).

2. Виявлено специфіку формування акцентуації характеру у підлітковому віці. Встановлено чинники, які впливають на формування акцентуацій характеру в підлітків (генетичні, соціальні, психологічні). Встановлено, що акцентуації хоч і розвиваються в період становлення характеру та загострюються, проте в період дорослішання відбувається процес їх згладжування. Виявлено вплив акцентуацій на особистість підлітків. Встановлено, що акцентуації характеру впливають на розвиток девіантної поведінки, негативного емоційного фону, ворожості, агресивності, бар'єрів у спілкуванні та зниження ефективності у спілкуванні.

3. Охарактеризовано типологічні особливості особистості. Встановлено, що згідно причинно-наслідкового зв'язку особистісні риси особистості відносять до причинних, а поведінка до наслідку. Типологічні особливості особистості не здійснюють характеристики світогляду, переконань, поглядів та її інтересів. Визначено типологічні особливості

особистості як психічні властивості, котрі постають як найбільш стійкі, а їх поява є постійним та малозмінним, здійснюють забезпечення певного рівня поведінки та діяльності, типових для конкретної особистості. Встановлено, що кожна типологічна особливість може характеризуватися як позитивними, так і негативними проявами.

Розглянуто типологічні особливості особистості: темперамент; характер; здібності. Темперамент можна визначити як природні особливості поведінки, типові для даної людини що виявляються в динаміці, тону і урівноваженості реакцій на життєві впливи, заснованих на сприйнятті (тобто пов'язаних з процедурною пам'яттю та навчанням), які регулюються частинами лімбічної системи. Розглянуто типи темпераменту: сангвінік, флегматик, меланхолік та холерик і їх особливості.

Встановлено, що характер є своєрідністю складу психічної діяльності, що проявляється через особливості соціальної поведінки особистості, зокрема через відносини до людей та до самого себе. Охарактеризовано типи характеру згідно досліджень Е. Кречмера (шизотиміки, іксотиміки, циклотиміки). Встановлено, що здібності виступають як сукупність психічних особливостей людини, які дозволяють їй успішно опановувати декілька видів діяльності та займатися ними та постійно вдосконалювати них. Розглянуто класифікацію здібностей згідно підходу Бертона і Вернона (1) вербальні, числові здібності, пам'ять і мислення; 2) просторові та механічні здібності, а також перцептивні (пам'ять) та рухові навички, пов'язані з фізичними операціями, такі як координація очей/рук та розумова спритність).

3. Експериментально досліджено типологічні особливості особистості осіб підліткового віку з акцентуаціями характеру. Встановлено, що серед усіх опитуваних 23% підлітків демонструють акцентуйовані риси характеру. Так, у 6% підлітків виявлено переважаючий гіпертимний тип акцентуацій. 4% підлітків демонструє переважаючий циклоїдний тип акцентуацій. Переважаючий лабільний тип акцентуацій виявлено у 2% підлітків. В 1% підлітків зафіксовано переважаючий астено-невротичний тип акцентуацій.

Переважаючий сензитивний тип акцентуацій виявлено у 1% підлітків. 3% підлітків демонструє переважаючий тривожно-педантичний тип акцентуацій. 1% підлітків демонструє переважаючий інтровертований тип акцентуацій. В 1% підлітків виявлено переважаючий збудливий тип акцентуацій. Переважаючий демонстративний тип акцентуацій зафіксовано у 3% підлітків. Переважаючий нестійкий тип акцентуацій зафіксовано в 1% підлітків. Досліджено поєднання типів акцентуацій у підлітків.

Встановлено, що переважна більшість респондентів демонструє такий тип темпераменту, як сангвінік, а саме 44%. Меланхолічний тип темпераменту демонструє 35% підлітків. У 17% підлітків виявлено холеричний тип темпераменту. 4% підлітків демонструє флегматичний тип темпераменту. Зауважимо, що дані типи темпераменту досить рідко зустрічаються в чистому вигляді, тому ми визначили які саме поєднання типів темпераменту демонструють підлітки з різними видами акцентуацій характеру. Досліджено види темпераменту та їх поєднання в осіб підліткового віку з різними типами акцентуацій.

За шкалою Екстраверсія підлітки з акцентуаціями характеру переважно є екстравертами, а саме 61% (підлітки із гіпертимним, циклоїдним, лабільним, збудливим типом акцентуацій). 30% підлітків з акцентуаціями характеру є інтровертами (підлітки із циклоїдним, астено-невротичним, сензитивним типом акцентуацій), а 9% підлітків з акцентуаціями характеру є амбівертами (підлітки із лабільним та тривожно-педантичним типом акцентуацій). За шкалою невротизм емоційну стійкість демонструє 48% підлітків з акцентуаціями характеру (підлітки із гіпертимним, циклоїдним, демонстративним, збудливим, демонстративним типом акцентуацій). У 43% підлітків з акцентуаціями характеру емоційна вразливість (підлітки із лабільним, циклоїдним, лабільним, астено-невротичним, сензитивним, тривожно-педантичним типом акцентуацій). Ознаки розхитаності нервової системи демонструє 9% підлітків із інтровертованим типом акцентуацій характеру.

Переважає більшість респондентів демонструє спрямованість на себе, а саме 65% підлітків (підлітки із гіпертимним, циклоїдним, лабільним, астено-невротичним, сензитивним, тривожно-педантичним, інтровертованим, збудливим, демонстративним, нестійким типом акцентуацій). Спрямованість на спілкування демонструють 30% підлітків (підлітки із гіпертимним, циклоїдним, лабільним типом акцентуацій). Спрямованість на справу демонструє 5% підлітків із тривожно-педантичним типом акцентуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедан В. Б. Індивідуально-типологічні особливості схильності особистості до переживання самотності: дис... канд. психол. наук: 19.01.01. Одеса, 2018. 319 с.
2. Бондаревич С. М., Котляр Л. І., Шмалій А. В. Темперамент і характер в структурі особистості. Science, actual trends and perspectives of development: the VII International Science Conference. 2021. Budapest, Hungary. С. 180 – 186.
3. Бондаревич С.М., Ефімовська Е.Е. Індивідуально-психологічні особливості віктимності особистості. Theoretical foundations of modern science and practice»: the VIII International Science Conference. 2021. Lisbon, Portugal. С. 198 – 202.
4. Бочаріна Н. О. Соціально-психологічні та вікові особливості акцентуацій характеру особистості в період дорослішання/ Н.О. Бочаріна, С. М. Белякова, А. І. Стеценко// Перспективи та інновації науки. 2022. № 12. С. 521 – 531.
5. Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О. Взаємозв'язок акцентуацій характеру підлітків та їх поведінки в конфліктній ситуації: соціально-психологічний аналіз. Scientific achievements of modern society: the 2 nd International scientific and practical conference. 2019. Liverpool, United Kingdom. С. 27 – 32.
6. Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічний аналіз впливу акцентуацій характеру на формування конфліктної поведінки у підлітків. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матер. II всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя : Запорізька політехніка, 2020 С. 606 – 609.
7. Воронкевич А. Акцентуації характеру, їх прояви та психокорекція у підлітковому віці. Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку: зб. доп. всеукр. студ. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2021.С. 37 – 40.

8. Галич Л. Б., Макарова О. М., Ніколішин І. А., Петрова А.В. Індивідуальний підхід в навчально-виховному процесі післядипломної освіти з урахуванням типологічних особливостей особистості лікаря-курсанта. Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 63 – 67.
9. Гуцуляк О. П. Особливості визначення акцентуацій характеру в юнацькому віці. Особистісне зростання: теорія і практика: зб. наук. праць за матер. IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2020. С. 86 – 90.
10. Гуцуляк О. П. Специфіка та особливості визначення акцентуацій характеру в юнацькому віці. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VIII (93). Issue: 229. 2020. С. 49 – 53.
11. Євтушенко В. І. Теоретичний аналіз проблеми характеру у психології. Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. Львів. 2018. Ч.1. С.6 – 9.
12. Євтушенко В. І. Характерологічні детермінанти індивідуального стилю професійної діяльності поліцейського: дис... канд психол. наук: 0.53. К., 2022. 200 с.
13. Жаловська Л. Особливості психологічної корекції поведінки старших підлітків з різними акцентуаціями характеру: теоретичний аспект. *Магістерський науковий вісник*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. Вип. № 37. С. 104 – 109.
14. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 720 с.
15. Корольчук В. М., Корольчук М. С. Взаємозв'язки стійкості до стресу з темпераментальними властивостями особистості. Вектори соціальної,

- організаційної та економічної психології : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 118 – 123.
- 16.Кравченко А. А. Акцентуація характеру та її види. Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доп. XX міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених. К.: НАУ, 2020. С. 260 –262.
- 17.Крячок Г. В. Вплив акцентуацій характеру на розвиток особистісної сфери підлітків. Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доп. XX міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених. К.: НАУ, 2020. С. 262 – 263.
- 18.Литвиненко О. О. та Кушнір К. І., Білошицька І. В. Особливості ставлення підлітків до їх зовнішнього вигляду (залежно від акцентуацій характеру). 4th International congress on social sciences. Athens, Greece. 2019. С. 1151 – 1161.
- 19.Лич О.М., Кузнєцова А.В. Зв'язок акцентуацій характеру зі схильністю до антисоціальної поведінки підлітків. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства: Монографія колективна. К.: АльфаПК, 2019. С. 223 – 226
- 20.Михайлишин У.Б., Ільїна В.М. Вплив акцентуацій характеру на агресивну поведінку підлітків. Теоретичні і практичні проблеми психології та соціальної роботи. 2019. Вип. 2(55). С.83 – 100.
- 21.Михлюк Е. І. Психологічні особливості професійно зумовлених акцентуацій характеру: автореф...дис... канд психол. наук: 19.00.9. Х., 2016. 19 с.
- 22.Нижник А. А. Особливості впливу акцентуацій характеру на агресивність підлітків. Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості : зб. наук. матер. міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. Полтава, 2021. С. 224 – 229.
- 23.Орос В. М. Психологічні особливості гіперактивності акцентуєваних підлітків в умовах соціальної депривації: автореф...дис... канд психол. наук: 19.00.7. К., 2015. 22 с.

- 24.Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. К.: Логос, 2015. 383 с.
- 25.Підбуцька Н. В. Взаємозв'язок типу акцентуації характеру підлітка з готовністю до самостійного життя / Н. В. Підбуцька, А. В.Сироежко // Актуальні проблеми сучасної психології : матер. ІІ всеукр. наук. інтернет-конф. Одеса, 2021. С. 136 – 140.
- 26.Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми, 2019. 144 с.
- 27.Помиткін Е. О. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: дис... канд психол. наук: 19.00.7. К., 2017. 536 с.
28. Пріснякова Л. М., Разгон О. Індивідуально-типологічні особливості прояву віктимності особистості. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: the 4th International scientific and practical conference. Berlin, Germany, 2021. С. 166 – 170.
- 29.Психологічні особливості професійно зумовлених акцентуацій рятувальників : монографія / Е.І. Михлюк, Л.А. Перелигіна, Н.Є. Афанасьєва. – Х.: Точка, 2018. 184 с.
- 30.Ромашко Н.М. Вплив акцентуації характеру на конфліктну поведінку підлітків. Наукові пошуки. 2012. №6. С. 172 – 176.
- 31.Саврасов М., Єрмоленко К. Особливості взаємозв'язку метамнемічних і креативних здібностей у структурі особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 2. С. 91 – 96.
- 32.Сердюк Н. М., Руденко В. С. Акцентуації характеру та їх вплив на агресивну поведінку підлітків. Perspectives of world science and education: the 4th International scientific and practical conference. Osaka, Japan. 2019. С. 768 – 775.
- 33.Радіонова К.С. Вплив акцентуацій характеру на спілкування у підлітків. Політ. Сучасні проблеми науки: зб матер. міжнар. практ конф. К. 2018. С. 165 – 168.
- 34.Собкова С.І., Собкова Н.Ю. Психологічна характеристика ціннісної сфери у підлітковому віці. Раціогуманістичні студії: зб. тез наук. доп.

- методологічного семінару, присвяченого 47-річчю лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. С. 97 – 102.
35. Сорока О. М. Вплив психічної нормативності та акцентуацій характеру моряків на їхню стресостійкість залежно від тривалості рейсу та їхнього віку. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 3. С. 34 – 39.
36. Терещенко Л. А. Аналіз проблеми акцентуацій і психопатій у психолого-педагогічній літературі. Проблеми сучасної психології. 2009. Випуск 3. С. 387 – 398.
37. Федько Н. І. Особливості прояву акцентуацій характеру в підлітковому віці. Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Інститут інноваційної освіти, 2020. С. 93 – 96.
38. Чиж І. В. Співвідношення акцентуацій характеру та нейротизму. Сучасні перспективи розвитку науки: матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. Київ: МЦНіД, 2020. С. 33 – 35.
39. Шевенко А. М. Значення індивідуально-типологічних особливостей особистості для успішної реалізації в професійній сфері. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 12. С. 379 – 389.
40. Якимаха Н. М, Видолоб Н. О. Вплив акцентуацій характеру на особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. Перспективи розвитку сучасної психології: збірник наукових праць. Переяслав : УГСП, 2021. Випуск 9. С. 260 – 268.
41. Яресько К. А. Взаємозв'язок суїцидальної поведінки з типами акцентуацій у підлітків. *Tendencje, zbiory danych, innowacje, praktyka w nauce. Zbiór raportów naukowych.* Warszawa: Wydawca: Diamond trading tour, 2014. P. 49 – 52.
42. Дослідження спрямованості особистості (Б. Басса). URL: <https://studfile.net/preview/5043653/page:15/>

43. Лук'янець А. В. Взаємозв'язок акцентуацій характеру креативності та творчих здібностей в період пізньої юності. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21260/Vzaiemozvia_zok_aktsentuatsii_kharakteru_kreatyvnosti_ta_tvorchykh_zdibnostei_v_peri_од_piznoi_yunosti%20.pdf?sequence=1
44. Мелен К. Особливості акцентуацій характеру сучасних українських підлітків. URL: [file:///C:/Users/strig/Downloads/tokareva,+Мелен_К._Особливості_акцентуацій_характеру_сучасних_українських_підлітків%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/strig/Downloads/tokareva,+Мелен_К._Особливості_акцентуацій_характеру_сучасних_українських_підлітків%20(1).pdf)
45. Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту К. Леонгарда і Х. Смішека (ЛС). URL: <https://www.kozaky.org.ua/metodiki-i-vidi-akcentuacij-kharakteru-po-leongardu-shmisheka/>
46. Модифікований патохарактерологічний опитувальник С.І. Подмазіна. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjFp6KPIJj9AhXuiIsKHeldDUgQFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ippo.if.ua%2Fpredmety%2Focppsr%2Fmedia%2Ffiles%2FAkzentuaciji_kharakteru_pidlitkiv.docx&usg=AOvVaw1jOeIJFG2Bb08l6NNx3ZYP
47. Тест Г. Айзенка для визначення типу темпераменту. URL: <http://hk.dut.edu.ua/docs/articles/127/Тест%20Айзенка%20на%20визначення%20темпераменту.pdf>
48. Conrad Hock. The Four Temperaments. URL: <https://www.stjoanarc.com/wp-content/uploads/2017/10/The-4-Temperaments-Hock.pdf>
49. Coulacoglou C, Saklofske D. The Role of Temperament in Development and Psychopathology. Psychology. 2018. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Role-of-Temperament-in-Development-and-Coulacoglou-Saklofske/4a450744daba618c1bb0041d0fdcf20e411a2ce1>

50. Romashko N.M. Influence of character accentuation on conflict behavior of adolescents. Scientific research. 2012. vol. 6. P. 172 – 176.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту

К. Леонгарда і Х. Смішека (ЛС)

Текст опитувальника Леонгарда-Смішека Інструкція. Вам запропоновані ствердження відносно Вашого характеру. Якщо Ви згодні із ствердженням, поставте знак «+» (так), якщо ні - знак «—». Над відповідями довго не думайте, правильних і неправильних відповідей немає.

1. У Вас часто веселий і безтурботний настрій?

1. Ви чутливі до образ?
2. Чи буває так, що у Вас на очі навертаються сльози в кіно, театрі, в бесіді тощо.?
3. Зробивши щось, Ви сумніваєтеся, чи все зроблено правильно до тих пір, поки ще раз не переконаєтеся в тому, що ті зроблено правильно?
4. У дитинстві Ви були таким же відчайдушним і сміливим, до все Ваші однолітки?
5. Чи часто у Вас змінюється настрій від стан байдужості до відрази до життя?
6. Чи є Ви центром уваги в колективі, компанії?
7. Чи буває так, що Ви безпричинно знаходитеся в такому буркотливий настрої, що з Вами краще не розварювати?
8. Ви серйозна людина?
9. Чи здатні Ви захоплюватися чим-небудь?
- 10.заповзятливі Ви?
- 11.Ви швидко забуваєте, якщо Вас хтось образить?
- 12.М'якосердий Ви?
- 13.Опускаючи лист в поштову скриньку, чи перевіряєте Ви, проводячи рукою по щілині ящика, що лист повністю впав?
- 14.Чи прагнете Ви вважатися в числі кращих співробітників?
- 15.Чи бувало Вам страшно в дитинстві під час грози або при зустрічі з незнайомою собакою, а може, таке відчуття буває і тепер?

16. Чи прагнете Ви у всьому і усюди дотримуватися порядку?
17. Чи залежить Ваш настрій від зовнішніх обставин?
18. Чи люблять Вас Ваші знайомі?
19. Чи часто у Вас буває почуття сильного внутрішнього занепокоєння, відчуття можливої біди, неприємності?
20. У Вас часто буває дещо пригнічений настрій?
21. Чи бували у Вас хоча б один раз істерики або нервові зриви?
22. Чи важко Вам всидіти на одному місці?
23. Якщо по відношенню до Вас несправедливо поступили, чи енергійно Ви відстоюєте свої інтереси?
24. Чи можете Ви зарізати курку, вівцю?
25. Чи дратує Вас, якщо вдома завісу або скатертину висять нерівно і Ви відразу ж прагнете поправити їх?
26. У дитинстві Ви боялися залишатися один в будинку?
27. Чи часто у Вас безпричинно змінюється настрій?
28. Чи завжди Ви прагнете бути достатньо сильним фахівцем у своїй справі?
29. Чи швидко Ви починаєте злитися або впадати в гнів?
30. Чи можете Ви бути зовсім веселим?
31. Чи буває так, що відчуття повного щастя буквально пронизує Вас?
32. Як Ви думаєте, вийшов би з Вас ведучий, конференсьє в концерті, виставі?
33. Ви зазвичай висловлюєте свою думку досить відверто і недвозначно?
34. Вам важко переносити вид крові? Чи не викликає це у Вас неприємного відчуття?
35. Чи любите Ви роботу, де необхідна висока особиста відповідальність?
36. Чи схильні Ви захищати тих, по відношенню до яких надійшли, на Ваш погляд, несправедливо?
37. Вам важко, страшно спускатися в темний підвал?
38. Чи вважаєте Ви роботу, де необхідно діяти швидко, але не потрібно високого її якості?

39. Комунікабельний ви людина?
40. У школі Ви охоче декламували вірші?
41. Чи тікали Ви в дитинстві з дому?
42. Чи здається Вам життя важким?
43. Чи буває так, що після конфлікту або образи Ви були до того засмучені, що займатися справою здавалося просто нестерпно?
44. Чи можна сказати, що при невдачі Ви не втрачаєте почуття гумору?
45. Чи робите Ви першим кроки до примирення, якщо Вас хтось образив?
46. Ви дуже любите тварин?
47. Повертаєтеся Ви, щоб переконатися, що залишили будинок або робоче місце в порядку?
48. Чи переслідують Вас неясна думка про те, що з Вами, Вашими близькими може трапитися щось страшне?
49. Чи вважаєте Ви, що Ваш настрій дуже мінливий?
50. Чи важко Вам доповідати, виступати перед аудиторією?
51. Чи можете Ви вдарити кривдника, якщо він Вас образить?
52. У Вас велика потреба в спілкуванні з іншими Людьми?
53. Ви належите до тих, хто при розчаруванні впадає в глибокий відчай?
54. Вам подобається робота, що вимагає енергійної організаторської діяльності?
55. Наполегливо Ви домагаєтеся наміченої мети, якщо на шляху до неї доводиться долати масу перешкод?
56. Чи може трагічний фільм схвилювати Вас так, що на очах виступлять сльози?
57. Чи часто Вам важко заснути через те, що проблеми попереднього або наступного дня весь час крутяться у Вас в голові?
58. У школі Ви іноді підказували своїм товаришам або давали їм списувати?
59. Чи потрібна Вам велика напруга, щоб вночі пройти через цвинтар?
60. Чи ретельно Ви стежите за тим, щоб кожна річ у Вашій квартирі була точно на одному і тому ж місці?

61. Чи буває так, що перед сном у Вас гарний настрій, а вранці Ви встаєте похмури́м?
62. Чи легко Ви звикаєте до нових ситуацій?
63. Чи бувають у Вас головні болі?
64. Ви часто смієтеся?
65. Чи можете Ви бути привітним з тими, кого явно не цінуєте, не любите, не поважаєте?
66. Ви рухлива людина?
67. Ви дуже переживаєте через несправедливість?
68. Ви настільки любите природу, що можете назвати себе її другом?
69. Йдучи з дому або лягаючи спати, Ви перевіряєте, погашений чи скрізь світло і замкнені двері?
70. Ви дуже полохливі?
71. Чи зміниться Ваш настрій при прийомі алкоголю?
72. Раніше Ви охоче брали участь в гуртках художньої самодіяльності, а може, і зараз берете участь?
73. Ви розцінюєте життя швидше песимістично, ніж радісно?
74. Чи часто Вас тягне подорожувати?
75. Чи може Ваш настрій змінитися так різко, що стан радості раптом змінюється похмурою пригніченістю?
76. Чи легко Вам вдається підняти настрій підлеглих?
77. Чи довго Ви переживаєте образу?
78. Чи переживаєте Ви довгий час прикрощі інших людей?
79. Чи часто, будучи школярем, Ви переписували сторінки у Вашій зошити, якщо в ній допускали помарки?
80. Чи ставитеся Ви до людей скоріше з недовірою й обережністю, ніж з довірливістю?
81. Чи часто Ви бачите страшні сни?
82. Чи буває, що Ви остерігаєтеся того, що можете кинутися під колеса потягу, що проходить?
83. У веселій компанії ви зазвичай веселі?

84. Чи здатні Ви відвернутися від важкої проблеми, що вимагає обов'язкового рішення?
85. Ви стаєте менш стриманим і відчуваєте себе вільніше, якщо приймете алкоголь?
86. У бесіді Ви скупі на слова?
87. Якби Вам необхідно було грати на сцені, Ви змогли б так увійти в роль, що забули б про те, що це тільки гра?

Ключ до методики Леонгарда-Смішека.

Коли підраховуємо бали за кожною шкалою опитувальника, для стандартизації результатів значення кожної шкали множаться на визначене число. Це вказано в «ключі» до методики. Акцентуйовані особи не є патологічними. Вони характеризуються проявом та виділенням яскравих рис характеру.

1. Гіпертимні x 3 (помножити значення шкали на 3):

(+) 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77;

(-) немає.

2. Застрягаючі x 2:

(+) 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81;

(-) 12, 46, 59.

3. Емотивні x 3:

(+) 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79;

(-) 25.

4. Педантичні x 2:

(+) 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 63, 80;

(-) 36.

5. Тривожні x 3:

(+) 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82;

(-) 5.

6. Циклотимічні x 3:

(+) 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84;

(-) немає.

7. Демонстративні х 2:

(+) 7, 19, 22, 29, 41, 63, 66, 73, 85, 88;

(-) 51.

8. Неврівноважені:

(+) 8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86;

(-) немає.

9. Дистимічні х 3:

(+) 9, 21, 43, 75, 87

(-) немає.

10. Екзальтовані х 6:

(+) 10, 32, 54, 76;

(-) немає.

Модифікований патохарактерологічний опитувальник

С.І. Подмазіна

Інструкція. Кожен із вас хоче знати особливості свого характеру, принаймні, його найбільш яскраві риси. Знання характеру дозволяє керувати собою, краще взаємодіяти з людьми, орієнтуватися на певне коло професій. Адже характер – це основа особистості. Опитувальник допоможе вам визначити тип вашого характеру, його особливості.

Вам роздали аркуші запитань і відповідей. Прочитавши в аркуші запитань кожне твердження, вирішіть: типове, характерне воно для вас, чи навпаки. Якщо так, тоді підкресліть номер цього запитання в аркуші відповідей, а якщо ні, то просто пропустіть цей номер.

Що точнішими і щирішими будуть ваші відповіді, то повніше ви дізнаєтеся про свій характер.

Після того, як ви заповните аркуш відповідей, підрахуйте суму набраних вами балів у кожному рядку (один підкреслений номер – 1 бал). Проставте ці суми наприкінці кожного рядка в аркуші відповідей.

Аркуш запитань

1. У дитинстві я був веселим і невгамовним.
2. У молодших класах я любив школу, але потім вона стала для мене обтяжливою.
3. У дитинстві я був таким, як і зараз: мене легко було засмутити, але легко і заспокоїти, розвеселити.
4. Я часто почуваюся недобре.
5. У дитинстві я був вразливим і помисливим.
6. Я часто побоююся, що з моєю мамою може щось трапитися.
7. Мій настрій поліпшується, коли мене залишають самого.
8. У дитинстві я був примхливим і дратівливим.
9. У дитинстві я любив розмовляти і гратися з дорослими.

10. Вважаю, що найважливіше – попри все, якнайкраще провести будь-який день.

11. Я завжди дотримуюсь своїх обіцянок, навіть якщо це мені не вигідно.

12. Зазвичай у мене гарний настрій.

13. Тижні гарного фізичного стану змінюються в мене тижнями, коли і фізичний стан, і настрій погані.

14. Я легко переходжу від радості до смутку і навпаки.

15. Я часто млявий, нездужаю.

16. До спиртного я відчуваю відразу.

17. Уникаю вживати спиртне через поганий фізичний стан і головний біль.

18. Мої батьки не розуміють мене й іноді здаються чужими.

19. Я ставлюся обережно до незнайомих людей і мимоволі побоююся зла з їхнього боку.

20. Я не бачу в собі великих вад.

21. Від нотацій мені хочеться утекти подалі, але якщо не вдається, мовчки слухаю, думаю про інше.

22. Всі мої навички гарні й потрібні.

23. Мій настрій не змінюється з незначних причин.

24. Я часто прокидаюся з думкою про те, що сьогодні має бути зроблено.

25. Я дуже люблю своїх батьків, прихильний до них, але, буває, дуже ображаюся і навіть сварюся з ними.

26. Періодами я почуваюся бадьорим, періодами – розбитим.

27. Нерідко я соромлюся їсти при сторонніх.

28. Моє ставлення до майбутнього часто змінюється: то я буду наполеонівські плани, то все здається мені безнадійним.

29. Я люблю займатися чимось цікавим на самоті.

30. Майже не буває, щоб незнайома людина одразу викликала в мене симпатію.

31. Люблю одяг модний і незвичний, що притягує погляди.
32. Найбільше люблю добре поїсти і відпочити.
33. Я дуже врівноважений, ніколи не дратуюсь і ні на кого не гніваюсь.
34. Я легко сходжуся з людьми у будь-якій обстановці.
35. Я погано витримую голод – швидко слабшаю.
36. Самотність я витримую легко, якщо вона не пов'язана з прикрощами.
37. У мене часто буває поганий, неспокійний сон.
38. Моя сором'язливість заважає мені потоваришувати з тими, з ким мені хотілося б.
39. Я часто тривожуся через різноманітні неприємності, що можуть статися у майбутньому, хоча приводу для цього немає.
40. Свої невдачі я переживаю сам і ні в кого не прошу допомоги.
41. Сильно переймаюся через зауваження й оцінки, що мене не задовольняють.
42. Зазвичай я вільно почуваюся з новими, незнайомими однолітками, у новому класі, таборі праці й відпочинку.
43. Як правило, я не готую уроків.
44. Я завжди говорю дорослим тільки правду.
45. Пригоди і ризик мене приваблюють.
46. До знайомих людей я швидко звикаю, незнайомі можуть мене дратувати.
47. Мій настрій прямо залежить від шкільних і домашніх справ.
48. Я часто стомлююся до кінця дня, до того ж так, що здається — не залишилося сил.
49. Я соромлюся незнайомих людей і боюся заговорити першим.
50. Я багато разів перевіряю, чи немає помилок у моїй роботі.
51. Мої приятелі помилково вважають, нібито я не хочу з ними дружити.
52. Іноді бувають дні, коли я без причини на всіх гніваюся.
53. Я можу сказати про себе, що маю гарну уяву.

54. Якщо вчитель не контролює мене на уроці, я майже завжди займаюся чимось стороннім.

55. Мої батьки ніколи не дратують мене своєю поведінкою.

56. Я можу легко організувати однолітків для роботи, ігор, розваг.

57. Я можу випереджати інших у міркуваннях, але не в діях.

58. Буває, що я сильно радію, а потім сильно засмучуюся.

59. Іноді я стаю примхливим і дратівливим, а незабаром шкодую про це.

60. Я надмірно вразливий і помисливий.

61. Я люблю бути першим там, де мене люблять, боротися ж за першість не люблю.

62. Я майже не буваю цілком відвертим як із приятелями, так і з рідними.

63. Розгнівавшись, я можу почати кричати, розмахувати руками, а іноді й битися.

64. Мені часто здається, що я, якщо захочу, зможу стати актором.

65. Мені здається, що тривожитися про майбутнє марно — все саме собою влаштується.

66. Я завжди справедливий у стосунках з учителями, батьками, друзями.

67. Я переконаний, що всі мої плани і бажання колись здійсняться.

68. Іноді бувають такі дні, що життя мені здається складнішим, ніж є насправді.

69. Досить часто мій настрій позначається на моїх вчинках.

70. Мені здається, що в мене багато вад і недоліків.

71. Мені буває важко, коли я згадую про свої маленькі помилки.

72. Часто всілякі міркування заважають мені довести почату справу до кінця.

73. Я можу вислухати критику і заперечення, але намагаюся все зробити по-своєму.

74. Іноді я можу так розлютитися на кривдника, що мені важко втриматися, щоб одразу не побити його.

75. Я практично ніколи не відчуваю сорому і не буваю сором'язливим.
76. Не відчуваю потягу до занять спортом або фізкультурою.
77. Я ніколи не говорю про інших погано.
78. Люблю всілякі пригоди, охоче йду на ризик.
79. Іноді мій настрій залежить від погоди.
80. Нове мені приємне, якщо обіцяє щось гарне.
81. Життя здається мені дуже важким.
82. Я часто відчуваю острах перед вчителями і керівництвом школи.
83. Закінчивши роботу, я довго хвилююся, що міг зробити щось неправильно.
84. Мені здається, що інші мене не розуміють.
85. Я часто засмучуюся через те, що, розсердившись, наговорив зайвого.
86. Я завжди зумію знайти вихід із будь-якої ситуації.
87. Люблю замість шкільних занять сходити в кіно або просто прогуляти уроки.
88. Я ніколи не брав удома нічого без дозволу.
89. При невдачі я можу посміятися із себе.
90. У мене бувають періоди підйому, захопленнь, ентузіазму, а потім може наступити спад, апатія до усього.
91. Якщо мені щось не вдається, я можу впасти у розпач і втратити надію.
92. Заперечення і критика мене дуже засмучують, якщо вони різкі і грубі за формою, навіть коли стосуються дрібниць.
93. Іноді я можу розплакатися, якщо читаю сумну книжку або дивлюся сумний фільм.
94. Я часто сумніваюся у слушності своїх вчинків і рішень.
95. Часто в мене виникає почуття, що я виявився непотрібним, зайвим.
96. Зіштовхнувшись із кривдою, я обурююся і одразу ж виступаю проти неї.

97. Мені подобається бути в центрі уваги, наприклад, розповідати різні смішні історії.

98. Вважаю, що найкраще провести час — це нічого не робити, просто відпочивати.

99. Я ніколи не спізнююся у школу чи ще кудись.

100. Мені неприємно залишатися довго на одному місці.

101. Іноді я так засмучуюся через сварку з учителем або однолітками, що не можу йти до школи.

102. Я не вмію командувати іншими людьми.

103. Іноді мені здається, що я важко і небезпечно хворий.

104. Не люблю всіляких небезпечних і ризикованих пригод.

105. У мене часто виникає бажання перевірити ще раз роботу, яку я щойно виконав.

106. Я боюся, що у майбутньому можу залишитися самотнім.

107. Я охоче вислуховую настанови, які стосуються мого здоров'я.

108. Я завжди висловлюю свою думку, коли щось обговорюється в класі.

109. Вважаю, що ніколи не треба відриватися від колективу.

110. Питання, пов'язані зі статтю і любов'ю, мене зовсім не цікавлять.

111. Завжди вважав, що задля цікавої, привабливої справи усіма правилами можна знехтувати.

112. Мені іноді бувають неприємні свята.

113. Життя навчило мене не бути занадто відвертим, навіть із друзями.

114. Я їм мало, іноді довго не їм узагалі нічого.

115. Я дуже люблю насолоджуватися красою природи.

116. Ідучи з будинку, лягаючи спати, я завжди перевіряю, чи вимкнені газ, електроприлади, чи замкнені двері.

117. Мене приваблює тільки те нове, що відповідає моїм принципам та інтересам.

118. Якщо в моїх невдачах хтось винний, я не залишаю його без покарання.

119. Якщо я когось не шаную, мені вдається поводитися з ним так, що він цього не помічає.

120. Найкраще проводити час у різноманітних розвагах.

121. Мені подобаються всі шкільні предмети.

122. Я часто буваю ватажком в іграх.

123. Я легко витримую біль і фізичні страждання.

124. Я завжди намагаюся стримуватися, коли мене критикують або коли мені заперечують.

125. Я занадто недовірливий, тривожуся через будь-що, особливо через своє здоров'я.

126. Я рідко буваю безтурботним і веселим.

127. Я часто загадую собі різноманітні прикмети і намагаюся їх дотримуватися, щоб усе було добре.

128. Я не прагну брати участь у житті школи і класу.

129. Іноді я роблю швидкі, необдумані вчинки, про які потім шкодую.

130. Не люблю заздалегідь розраховувати усі витрати, легко беру в борг, навіть якщо знаю, що до обіцяного терміну віддати гроші буде важко.

131. Навчання мене обтяжує, і якби не примушували, я б узагалі не вчився.

132. У мене ніколи не було таких думок, які потрібно було б приховувати від інших.

133. У мене часто буває настільки гарний настрій, що запитують, чому я такий веселий.

134. Іноді в мене настрій буває настільки поганим, що я починаю думати про смерть.

135. Найменші прикрощі занадто засмучують мене.

136. Я швидко втомлююся на уроках і стаю розгубленим.

137. Іноді я дивуюся грубості і невихованості хлопців.

138. Вчителі вважають мене акуратним і старанним.

139. Часто мені приємніше розмірковувати наодинці, ніж проводити час у гучній компанії.

140. Мені подобається, коли мені підпорядковуються.

141. Я міг би вчитися значно краще, але наші вчителі і школа не сприяють цьому.

142. Не люблю займатися справою, яка потребує зусиль і терпіння.

143. Я ніколи нікому не бажав поганого.

Примітка. В аркуші відповідей (див. таблицю, у правому крайньому стовпчику) МЧД – мінімальне діагностичне число, досягнення або переважання якого означає наявність акцентуації. Позначення типів акцентуацій характеру (ТА):

Г – гіпертимний;

Ц – циклоїдний;

Л – лабільний;

А – астено-невротичний;

С – сензитивний;

Т – тривожно-педантичний;

І – інтровертований;

З – збудливий;

Д – демонстративний;

Н – нестійкий;

К – контрольний бал, перевищення якого робить результати тестування менш достовірними.

ТА	Номер твердження														Сума балів	МЧД
Г	1	12	23	34	45	56	67	78	89	100	111	122	133		10	
Ц	2	13	24	35	46	57	68	79	90	101	112	123	134		8	
Л	3	14	25	36	47	58	69	80	91	102	113	124	135		9	
А	4	15	26	37	48	59	70	81	92	103	114	125	136		8	
С	5	16	27	38	49	60	71	82	93	104	115	126	137		8	
Т	6	17	28	39	50	61	72	83	94	105	116	127	138		9	
І	7	18	29	40	51	62	73	84	95	106	117	128	139		9	
З	8	19	30	41	52	63	74	85	96	107	118	129	140		9	
Д	9	20	31	42	53	64	75	86	97	108	119	130	141		9	
Н	10	21	32	43	54	65	76	87	98	109	120	131	142		10	
К	11	22	33	44	55	66	77	88	99	110	121	132	143		4	

Дослідження спрямованості особистості (Б. Басса)

Мета роботи: визначення рівня спрямованості особистості на себе, на спілкування, на працю.

Потрібно вибрати одну відповідь, яка найбільше відповідає дійсності та виражає Вашу думку, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найбільш привабливо». Потім вибрати одну відповідь, яка найменше відповідає реальності, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

Питання

1. Найбільше задоволення я одержую від: А) схвалення моєї роботи; Б) усвідомлення того, що робота виконана добре; В) усвідомлення того, що мене оточують друзі.
2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути: А) тренером, який розробляє тактику гри; Б) відомим гравцем; В) обраним капітаном команди.
3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто: А) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід; Б) зацікавлює своїм предметом так, що учні з задоволення заглиблюються в цей предмет; В) створює у колективі таку атмосферу, за якої кожен учень може висловити свою думку.
4. Мені подобається, коли люди: А) радіють за виконану роботу; Б) із задоволенням працюють у колективі; В) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. Я бажав би, щоб мої друзі: А) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно; Б) були вірними та відданими мені; В) були розумними та цікавими людьми.
6. Кращими друзями я вважаю тих: А) з ким маю гарні стосунки; Б) на кого завжди можна покластися; В) хто може багато досягти у житті.
7. Найбільше мені не подобається: А) коли у мене щось не виходить; Б) коли розвалюються стосунки з товаришами; В) коли мене критикують.

8. На мою думку, дуже погано, коли педагог: А) не приховує своєї антипатії до деяких учнів, насміхається та дражнить їх; Б) викликає дух суперництва в колективі; В) недостатньо добре знає предмет, який викладає.
9. У дитинстві мені найбільше подобалося: А) проводити час з друзями; Б) відчуття виконаної справи; В) коли мої вчинки схвалювали.
10. Я бажав би бути схожим на тих, хто: А) досягнув успіху в житті; Б) дійсно закоханий у свою справу; В) відзначається доброзичливістю та товариськістю.
11. Насамперед школа повинна: А) навчати вирішувати завдання, які ставить життя; Б) розвивати передусім індивідуальні здібності учнів; В) виховувати якості, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.
12. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його: А) для спілкування з друзями; Б) для відпочинку та розваг; В) для самоосвіти та улюблених справ.
13. Найбільших успіхів я досягаю, коли: А) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію; Б) маю цікаву роботу; В) отримаю винагороду за свої зусилля.
14. Мені подобається, коли: А) інші люди поважають мене; Б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи; В) я маю час приємно спілкуватися з друзями.
15. Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб: А) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, спортом, де я брав участь; Б) написали про мою діяльність; В) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.
16. Краще за все я навчаюсь, коли викладач: А) має до мене індивідуальний підхід; Б) може зацікавити своїм предметом; В) проводить колективні обговорення проблем, що вивчаються.
17. Для мене немає нічого гіршого, за: А) образу власної гідності; Б) невдачу при виконанні важливої справи; В) втрату друзів.

18. Найбільше я ціную: А) успіх; Б) можливості спільної роботи; В) здоровий практичний розум та інтуїцію.
19. Я не поважаю людей, які: А) вважають себе гіршими за інших; Б) часто сваряться та конфліктують; В) заперечують усе нове.
20. Приємно, коли: А) працюєш над важливою справою; Б) маєш багато друзів; В) усім подобаєшся та викликаєш схвалення.
21. На мою думку, в першу чергу керівник повинен бути: А) доступним; Б) авторитетним; В) вимогливим.
22. У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки: А) про те, як знайти друзів та налагодити гарні стосунки з оточуючими; Б) про життя знаменитих людей; В) про останні досягнення науки та техніки.
23. Якби в мене були музикальні здібності, я бажав би бути: А) диригентом; Б) композитором; В) солістом.
24. Я бажав би: А) вигадати цікавий конкурс; Б) перемогти у конкурсі; В) організувати конкурс і управляти ним.
25. Для мене важливо знати: А) що я бажаю зробити; Б) як досягнути мети; В) як організувати людей для досягнення мети.
26. Людина повинна прагнути до того, щоб: А) інші люди схвалювали її вчинки; Б) передусім виконувати свою справу; В) її не можна було б критикувати за виконану роботу.
27. Найкраще я відпочиваю у вільний час, якщо: А) спілкуюсь з друзями; Б) дивлюсь цікаві фільми; В) займаюсь своєю улюбленою справою.

Обробка результатів. Кожній відповіді у стовпчику «Найбільш привабливо» надається 2 бали, відповіді у стовпчику «Найменш привабливо» - 0 балів, відповідям, що не потрапили в жодний стовпчик - 1 бал. Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються для кожного виду спрямованості окремо (за ключем).

Ключ

№	Я	С	Д		№	Я	С	Д		№	Я	С	Д
1	А	В	Б		10	А	В	Б		19	А	Б	В

2	Б	В	А		11	Б	В	А		20	В	Б	А
3	А	В	Б		12	Б	А	В		21	Б	А	В
4	В	Б	А		13	В	А	Б		22	Б	А	В
5	Б	А	В		14	А	В	Б		23	В	А	Б
6	В	А	Б		15	Б	В	А		24	Б	В	А
7	В	Б	А		16	А	В	Б		25	А	В	Б
8	А	Б	В		17	А	В	Б		26	В	А	Б
9	В	А	Б		18	А	Б	В		27	Б	А	В

Інтерпретація результатів. За допомогою методики визначаються такі види спрямованості особистості: *Спрямованість на себе (Я)* - орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення до влади. *Спрямованість на спілкування (С)* - прагнення передусім підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми. *Спрямованість на справу, діло (Д)* - зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Бланк до Методики

№ п/п	Підходить	
	Найбільш	Найменш
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		

24

25

26

27

